Series : MNL2K **SET~4**

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code **65**

रोल नं.
Roll No.

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें।
Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्)
SANSKRIT (Communicative)

अवधि : होरात्रयम् *पूर्णाङ्काः : **80***
*निर्धारित समय : **3** घण्टे* *अधिकतम अंक : **80***
*Time allowed : **3** hours* *Maximum Marks : **80***

नोट :

(I) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **18** प्रश्न हैं।

(IV) **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में यथा स्थान पर प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।**

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक परीक्षार्थी केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे।

NOTE :

(I) Please check that this question paper contains **15** printed pages.

(II) Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.

(III) Please check that this question paper contains **18** questions.

(IV) **Please write down the Serial Number of the question in the answer-book at the given place before attempting it.**

(V) 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the candidates will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

General Instructions :

*This question paper is divided into **four** sections.*

*It has total **18** questions.*

***Section 'A'** : 1 question no. 1.*

***Section 'B'** : 3 questions no. 2 to 4.*

***Section 'C'** : 7 questions no. 5 to 11.*

***Section 'D'** : 7 questions no. 12 to 18.*

Attempt questions as per specific instructions.

Write question no. in answer book before attempting it.

सामान्य निर्देशाः

*अस्मिन् प्रश्नपत्रे **चत्वारः** भागाः सन्ति ।*

*अस्मिन् प्रश्नपत्रे ***अष्टादश (18)*** प्रश्नाः सन्ति ।*

***भागः 'क'** – 1 – प्रश्नसंख्या 1.*

***भागः 'ख'** – 3 – प्रश्नसंख्या 2 – 4.*

***भागः 'ग'** – 7 – प्रश्नसंख्या 5 – 11.*

***भागः 'घ'** – 7 – प्रश्नसंख्या 12 – 18.*

विशिष्टनिर्देशानुसारं प्रश्नाः समाधेयाः ।

उत्तरपुस्तिकायां लेखनात् पूर्वम् सर्वप्रथमं प्रश्नसंख्या लेखनीया ।

भागः 'क' *[**10** अङ्काः]*

अपठितावबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *10*

भारतदेशः कृषिप्रधानः देशः अस्ति अतः भारतीयसमाजे कृषकः प्रमुखतमः स्तम्भः इव स्थितः अस्ति । कृषकाः प्रातःकाले एव उत्थाय घर्मवृष्टिशीतवातादीन् सहमानाः अनवरतं परिश्रमं कुर्वन्ति । ते भूमेः गर्भे बीजानि आरोपयन्ति, तदनन्तरं वृषभैः यन्त्रैः च भूमेः सम्यक् कर्षणं कृत्वा सिञ्चनकार्ये संलग्नाः भवन्ति । वर्षाकाले मेघानां प्रसादेन धान्यलक्ष्मीरिव भूमिः सुशोभिता भवति । शरद्-ऋतौ सुवर्णवर्णैः शस्यशालिभिः क्षेत्राणि रमणीयानि दृश्यन्ते । यद्यपि कृषकस्य श्रमेण राष्ट्रस्य अन्नपूरणं, वस्त्रपूरणं जीवनधारणं च साध्यते, तथापि कृषकः स्वयं दारिद्र्यपीडितं जीवनं यापयति । कदापि अतिवृष्ट्या अनावृष्ट्या वा सम्पूर्णं शस्यं विनश्यति, विपणौ अपि सः न्यूनमूल्यं लभते ऋणभारः च कृषकान् दुःखेन पीडयति । तथापि कृषकाः धैर्यं न त्यजन्ति, अपितु पूर्णनिष्ठया स्वकर्म कुर्वन्तः समाजस्य पालनं कुर्वन्ति । एतदर्थम् 'अन्नदाता' इति विशेषणेन कृषकः सम्माननीयः । यदि कृषकाः न स्युः, तर्हि मानवसमाजस्य जीवितं असम्भवमेव भवेत् । अतः वयं कृषकाणां श्रमस्य, त्यागभावनायाः धैर्यस्य च सम्मानं कुर्याम । राष्ट्रस्य मेरुदण्डः, समाजस्य जीवनप्राणः, संस्कृतेः रक्षकाः च कृषकाः एव ।

(अ) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(i) भारतदेश: कीदृश: देश: अस्ति ?

(ii) केन विशेषणेन कृषक: सम्माननीय: ?

(iii) वर्षाकाले केषां प्रसादेन धान्यलक्ष्मीरिव भूमिः सुशोभिता भवति ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×2=4*

(i) किं किं कृषकान् दुःखेन पीडयति ?

(ii) कृषका: कदा सिञ्चनकार्ये संलग्ना: भवन्ति ?

(iii) वयं कस्य सम्मानं कुर्याम ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। *1×1=1*

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) 'कृषक: स्वयं दारिद्र्यपीडितजीवनं यापयति' अत्र किं क्रियापदम् ?

(A) कृषक: (B) स्वयम्

(C) यापयति (D) दारिद्र्यपीडितजीवनं

(ii) 'अनवरतम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(A) कृषक: (B) परिश्रमं

(C) रक्षका: (D) न्यूनमूल्यम्

(iii) 'वर्षा' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(A) वृष्टि: (B) घर्म:

(C) मेघानाम् (D) शस्यम्

(iv) 'ते भूमे: गर्भे बीजानि आरोपयन्ति' अत्र किं कर्तृपदम् ?

(A) भूमे: (B) ते

(C) गर्भे (D) बीजानि

भागः 'ख'

[15 अङ्काः]

रचनात्मकं-कार्यम्

2. भवान् पीयूषः स्वपितरं प्रति पत्रं लिखति। एतत् पत्रं मञ्जूषायाः उचितैः पदैः पूरयित्वा पुनः लिखत : $10\times\frac{1}{2}=5$

गङ्गा-छात्रावासः,

(i) _____

पूज्याः पितृमहोदयाः,

(ii) _____ ।

अत्र सर्वगतं (iii) _____। आशासे त्वम् अपि कुशली। मया गतसप्ताहे एव भवतः पत्रं प्राप्तम्। इदं ज्ञात्वा अहम् अतिप्रसन्नः अस्मि यद् सम्प्रति मातुः स्वास्थ्यम् उत्तमं जातम्। अहमपि भवन्तं मम उपलब्धीनां विषये सूचयितुम् इच्छामि । ह्यः अन्तर्विद्यालयीय-गायनप्रतियोगितायाम् अहं (iv) _____ स्थानं प्राप्तवान् । क्रीडादिवसे अपि धावनप्रतियोगितायाम् अहमेव प्रथमः आसम्। अस्मिन् वर्षे वार्षिकोत्सवेऽपि अहं नाट्याभिनयं (v) _____। अयं वार्षिकोत्सवः शनिवासरे (vi) _____। विद्यालयस्य पक्षतः ह्यः एव (vii) _____ प्रेषितम् । अहमपि (viii) _____ प्रार्थयामि यत् भवान् मात्रा सह अवश्यम् आगच्छतु। मम (ix) _____ भविष्यति। अहं प्रतीक्षां करिष्यामि।

मातृचरणयोः मम प्रणामाः।

भवदीयः पुत्रः

(x) _____ ।

मञ्जूषा

भवन्तम्, करिष्यामि, पीयूषः, उत्साहवर्धनम्, सादरचरणस्पर्शः, आयोजयिष्यते, प्रथमम्, कुशलम्, निमन्त्रणपत्रम्, नवदिल्लीतः।

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत। *5×1=5*

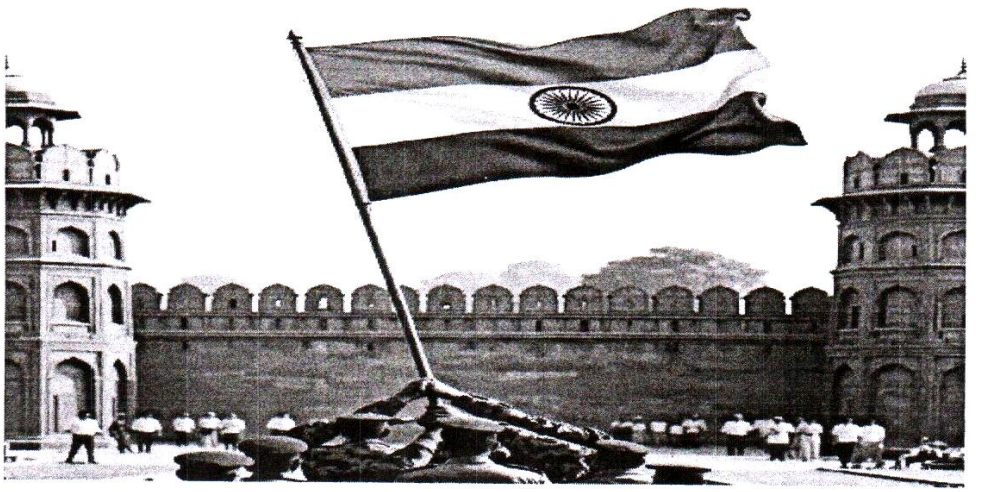

मञ्जूषा

रक्तदुर्गम्, गौरवम्, दिल्लीनगरम्, सैनिकाः, आरोहन्ति, विशालम्, पश्यन्ति, जनाः, वृक्षाः, ध्वजारोहणम्, प्रसन्नतया, शोभन्ते, हस्तेषु, राष्ट्रस्य, दृश्यते।

अथवा

निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं **पञ्चभिः** संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत। *5×1=5*

'गणतन्त्रदिवसः'

मञ्जूषा

वीरबालकाः, गौरवम्, दिल्लीनगरे, सैनिकाः, आरोहन्ति, पश्यन्ति, जनाः, ध्वजारोहणम्, प्रसन्नतया, राष्ट्रस्य, दृश्यते, राज्यस्य, नृत्यन्ति।

4. अधोलिखितां कथां मञ्जूषायाः सहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत : $10\times\frac{1}{2}=5$

एकस्य कृषकस्य (i) _____ पुत्राः आसन्। ते चत्वारोऽपि भ्रातरः परस्परं (ii) _____ कुर्वन्ति स्म। तेषां चतुर्णां भ्रातृणां कलहं दृष्ट्वा सः (iii) _____ दुखी आसीत्। एकदा सः शुष्ककाष्ठानि एकत्रीकृत्य तानि (iv) _____ बद्ध्वा पुत्राणां समक्षम् अस्थापयत्। सः कृषकः तान् पुत्रान् अवदत् – एतानि काष्ठानि त्रोटयत। पुत्रेषु एकः अपि तानि (v) _____ समर्थः नाभवत्। तदा सः पृथक्कृत्य पुत्राणां समक्षं पुनः एकैकं काष्ठम् (vi) _____ । सर्वे पुत्राः (vii) _____सर्वाणि काष्ठानि अत्रोटयन् । सः (viii) _____ अकथयत् – यदि इत्थमेव यूयम् अपि परस्परं मिलित्वा (ix) _____ तर्हि कोऽपि युष्मान् हन्तुं समर्थः न भविष्यति। यतो हि (x) _____ शक्तिः कलौ युगे।

मञ्जूषा

निवत्स्यथ, चत्वारः, कृषकः, त्रोटयितुम्, कलहं, संघे, अस्थापयत्, रज्ज्वा, पुत्रान्, सरलतया ।

अथवा

रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितसंवादं पुनः लिखत : *5×1=5*

माता – पुत्र ! त्वं कुत्र गच्छसि ?

पुत्रः – मातः ! (i) _____ ।

माता – परम् अद्य क्रीडायै न गन्तव्यम् ।

पुत्रः – किमर्थम् ? अयं तु मम खेलनस्य समयः अस्ति ।

माता – (ii) _____ ।

पुत्रः – जन्माष्टमी किं भवति ?

माता – 'जन्माष्टमी' दिवसे एव श्रीकृष्णस्य जन्म अभवत् अतः सम्पूर्णे देशे भगवतः जन्मदिवसः उल्लासेन मान्यते ।

पुत्रः – (iii) _____ ।

माता – अद्यैव मन्दिराणि पुष्पैः विद्युद्दीपकैः च सज्जितानि भवन्ति ।

पुत्रः – (iv) _____ ।

माता – शीघ्रं सज्जः भवतु । चलामः ।

पुत्रः – (v) _____ ।

मञ्जूषा

- अहं मित्रैः सह क्रीडितुं गच्छामि ।
- अहम् अति उत्सुकः अस्मि ।
- मन्दिराणां शोभा वस्तुतः मनोहारिणी दर्शनीया च भवति ।
- अहं जानामि परन्तु अद्य जन्माष्टमी अस्ति; अतः वयं मन्दिरं गमिष्यामः ।
- अहो ! श्रीकृष्णस्य जन्मोत्सवः । सः तु मम प्रियः ।

भाग: 'ग' *[25 अङ्का:]*

अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) य: सोढुं शक्नोतीह + एव ।

(ii) षडेते पाठका गुणा: ।

(iii) सरस्तीरे विहरति मयि केनापि कर्कशै: शब्दै: वातावरणम् आकुलीक्रियते ।

(iv) तदेतद् राजभवनं परित्यज्य वनं गच्छाम: ।

(v) अधुना रमणीया सृष्टि: + एषा ।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) अनिच्छन् अपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजित: ।

(A) अन् इच्छन् (B) न इच्छन्

(C) अनि इच्छन् (D) अनि + च्छन्

(ii) अस्माकम् ऐक्यं तु जगत्प्रसिद्धम् ।

(A) जगत् प्रसिद्धम् (B) जगत: प्रसिद्धम्

(C) जगति प्रसिद्धम् (D) जगतप्रसिद्धम्

(iii) मयूर: साट्टहासं प्रविशति ।

(A) अट्टहासेन सह (B) अट्टहासे सह

(C) अट्टहासं सह (D) अट्टहासयो: सह

(iv) शक्र: तत् नेत्रं यथास्थानम् स्थापितवान् ।

(A) उचितं स्थानम् (B) यथा स्थानम्

(C) स्थानस्य पश्चात् (D) स्थानम् अनतिक्रम्य

(v) यूयं कथम् अस्मिन् नतं च उन्नतं च तस्मिन् मार्गे गच्छथ ?

(A) नतोन्नतम् (B) नतोन्नतयो:

(C) नतोन्नते (D) नतोन्नतौ

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) केचन च पञ्चत्वं गता।

(A) पञ्च + तल्

(B) पञ्च + त्व

(C) पञ्च + ठक्

(D) पञ्च + मतुप्

(ii) अस्माभि: गुरूणाम् आदेशपालनं कृ + तव्यत्।

(A) कर्तव्यानि

(B) कर्तव्यम्

(C) कर्तव्यानाम्

(D) कर्तव्या

(iii) तत्र राजहंस: हंसी च विहरत:।

(A) हंस + टाप्

(B) हंस + मतुप्

(C) हंस + ङीप्

(D) हंस + ठक्

(iv) एषा सृष्टि: रमणीय + टाप् अस्ति।

(A) रमणीय:

(B) रमणीयता

(C) रमणीया:

(D) रमणीया

(v) प्राङ्गणे भवताम् हृद् + ठक् अभिनन्दनम् अस्ति।

(A) हार्दिक:

(B) हार्दिकी

(C) हार्दिकम्

(D) हार्दिकाम्

8. वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत :
(केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

नमन: – हे दीप ! किं त्वम् अद्य 'रामायणम्' इति नाटकं द्रष्टुं गच्छसि ?

दीप: – न, न (i) _____ तत् नाटकं द्रष्टुं न गच्छामि ?

नमन: – किं कारणम् ! अद्य त्वं किं (ii) _____ ?

दीप: – अधुना (iii) _____ गृहकार्यं पूर्णं क्रियते।

नमन: – मया तु अधुना एक: (iv) _____ लिख्यते अनन्तरं च नाटकं द्रष्टुं गम्यते।

दीप: – अस्तु ! तर्हि अहमपि शीघ्रं गृहकार्यं समापयामि। अनन्तरं त्वया सह आगमिष्यामि।

नमन: – अस्तु। पुनर्मिलाम:।

मञ्जूषा

लेख:, मया, अहम्, करोषि।

9. कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) अहं _____ वादने (5:30) भ्रमणाय उपवनं गच्छामि।

(ii) _____ वादने (6:00) भ्रमणं कृत्वा गृहम् आगच्छामि।

(iii) तत: स्नानं कृत्वा _____ वादने (8:45) कार्यालयं गच्छामि।

(iv) तत्पश्चात् अहं अपराह्णे _____ वादने (7:15) गृहम् आगच्छामि।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) स: बाल्यात् _____ वृद्धोपसेवी विनयशील: च आसीत्।

(ii) अवक्रता यथा चित्ते _____ वाचि भवेत् यदि।

(iii) _____ अपि आणविक-अस्त्राणि आसन्।

(iv) एतत् तु 'फरवरी' _____ मासे मान्यते।

(v) _____ वयम् एतानि स्थलानि द्रष्टुम् उत्सुका: स्म:।

मञ्जूषा

पुरा, सम्प्रति, इति, एव, तथा।

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत :
(केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) सः महिला कानने व्याघ्रं ददर्श।

(A) तत्

(B) सा

(C) ते

(D) ताः

(ii) अहो ! विचित्रं स्वप्नः मया दृष्टः।

(A) विचित्रा

(B) विचित्रम्

(C) विचित्रः

(D) विचित्राणि

(iii) अलम् अतिविकत्थनम्।

(A) अतिविकत्थनेन

(B) अतिविकत्थनान्

(C) अतिविकत्थनाय

(D) अतिविकत्थने

(iv) रागसमं दुखं न सन्ति।

(A) आसन्

(B) स्तः

(C) आस्ताम्

(D) अस्ति

भागः 'घ'

[30 अङ्काः]

पठितावबोधनम्

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

एकदा भगवान् बोधिसत्त्वः बहुजन्मार्जितपुण्यफलैः शिवीनां राजा अभवत् । स बाल्यात् एव वृद्धोपसेवी, विनयशीलः शास्त्रपारङ्गतः च आसीत् । जनकल्याणकर्मसु रतः असौ पुत्रवत् प्रजाः पालयति स्म । कारुण्य-औदार्यादिसद्गुणोपेतः स नगरस्य समन्ततः धन-धान्यसमृद्धाः दानशालाः अकारयत् । राज्ञः दानशीलताम् आकर्ण्य देशान्तरेभ्योऽपि जनाः तं देशम् आयान्ति स्म । अथ कदाचित् दानशालासु विचरन् स राजा बहुधनलाभेन सन्तुष्टानाम् अर्थिनां विरलसङ्ख्यां विलोक्य अचिन्तयत्-मम अर्थिनः तु धनलाभमात्रेण सन्तोषं भजन्ते । तत्र अर्थिनां समूहः अन्न-पान-वसन-रजत-सुवर्णादिकानि अभीष्टानि वस्तूनि प्राप्य सन्तुष्टः अभवत् ।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) कः शिवीनां राजा अभवत् ?

(ख) राजा कथं प्रजाः पालयति स्म ?

(ग) विरलसङ्ख्या केषाम् अभवत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) राजा बाल्यात् एव कीदृशः आसीत् ?

(ख) जनाः किमर्थं तं देशम् आयान्ति स्म ?

(ग) दानशालासु विचरन् स राजा किम् अचिन्तयत् ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'असौ पुत्रवत् प्रजाः पालयति स्म' अत्र किं क्रियापदं प्रयुक्तम् ?

(ख) 'भगवान्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किं प्रयुक्तम् ?

(ग) 'वस्त्रम्' इति पदस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

वाक्पटुर्धैर्यवान् मन्त्री सभायामप्यकातरः ।
स केनापि प्रकारेण परैर्न परिभूयते ॥
य इच्छत्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च ।
न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च ॥

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) मन्त्री कै: न परिभूयते ?

(ख) मनुष्य: आत्मन: किम् इच्छति ?

(ग) मनुष्य: कीदृशं कर्म न कुर्यात् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) य: आत्मन: श्रेय: इच्छति, स किं न कुर्यात् ?

(ख) मन्त्री कीदृश: भवेत् ?

(ग) मन्त्री कुत्र अकातर: भवेत् ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) 'स केनापि प्रकारेण परैर्न परिभूयते' अत्र वाक्ये कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'दु:खानि' इत्यस्य किं विपर्ययपदं प्रयुक्तम् ?

(ग) 'धैर्यवान्' इत्यस्य विशेष्यपदं चित्वा लिखत।

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : 5

राजीव: – किम् एतत् कस्यचित् दुर्गस्य चित्रम् ?

पर्यटनाधिकारी – आम्। एतत् दिवांग-उपत्यका-मण्डले स्थितं भीष्मकनगरदुर्गम् ! अस्य अवशेषा: तु आर्यकला-संस्कृति-सम्पद: परिचायका:। अधुना इदं चित्रं पश्यत।

शैलैश: – अहं जानामि इदं स्थानम्। इदं तु 'तवाङ्ग गोम्पा' इति प्रसिद्ध: बौद्धमठ:।

पर्यटनाधिकारी – सम्यक् अभिज्ञातम् ! मनोहरे सुरम्ये 'तवाङ्ग' इति स्थले राजते अयं बौद्धमठः। पञ्चशतानां बौद्धभिक्षूणां निवासयोग्या स्थली इयम्। लोहितजनपदे अपि अनेकबौद्धविहारा: सन्ति।

नीलिमा – मान्यवर ! मया अस्य प्रदेशस्य 'परशुरामकुण्डम्' इति दर्शनीयस्थलविषये अपि पठितम्। किम् इदम् ?

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) भीष्मकनगरदुर्गम् कस्मिन् मण्डले स्थितम् ?

(ख) कस्मिन् जनपदे अनेके बौद्धविहारा: सन्ति ?

(ग) कस्य अवशेषा: आर्यकला-संस्कृति-सम्पद: परिचायका: सन्ति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) प्रसिद्ध: बौद्धमठ: क: वर्तते ?

(ख) भीष्मकनगरदुर्गस्य अवशेषा: केषां परिचायका: सन्ति ?

(ग) अरुणाचलप्रदेशे 'परशुरामकुण्डम्' किम् अस्ति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) नाट्यांशे 'सन्ति' इति क्रियाया: कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'अधुना इदं चित्रं पश्यत।' अत्र 'चित्रम्' विशेष्यपदस्य विशेषणपदं किम् ?

(ग) 'राजते अयं बौद्धमठ: ।' अस्मिन् वाक्ये क्रियापदं किम् ?

15. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केवलं पञ्चप्रश्नाः) *5×1=5*

(i) शक्र: नेत्रहीनयाचकस्य रूपं धारयति।

(ii) मेष: अर्धज्वलितकाष्ठेन ताडित:।

(iii) मन: चञ्चलं भवति।

(iv) न जानाति भवान् द्रौणे: चपलां प्रकृतिम्।

(v) राजा याचकेभ्य: दानं ददाति।

(vi) आचार्य: पुत्रं सावधानम् अकरोत्।

16. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखत : $4\times\frac{1}{2}=2$

नास्ति विद्यासमं चक्षु: नास्ति सत्यसमं तप:।

नास्ति रागसमं दु:खं नास्ति त्यागसमं सुखम्॥

अन्वय:

(i) _____ चक्षु: न अस्ति, सत्यसमं तप: न (ii) _____ , रागसमं

(iii) _____ न अस्ति, त्यागसमं सुखं (iv) _____ अस्ति।

मञ्जूषा

अस्ति, न, दु:खम्, विद्यासमम्।

अथवा

श्लोकस्य भावार्थं मञ्जूषाया: सहायतया रिक्तस्थानानि पूरयन्तु : $4\times\frac{1}{2}=2$

चञ्चलं हि मन: कृष्ण ! प्रमाथि बलवद्दृढम् ।
तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥

भावार्थ :

श्रीकृष्णस्य वार्तां श्रुत्वा पुन: अर्जुन: वदति – हे (i) _____ ! मन: अतीव (ii) _____ , शरीरस्य मथनकर्ता अतीव बलवान् अपि च अस्ति । अत: तस्य (iii) _____ वायो: इव (iv) _____ मन्ये ।

मञ्जूषा

चञ्चलम्, नियन्त्रणम्, कठिनम्, कृष्ण ।

17. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत :
(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) $4\times1=4$

(i) अस्माकं ऐक्यं तु जगत्प्रसिद्धम् ।

(A) एकता (B) एकम्
(C) शत्रुता (D) सरलता

(ii) बोधिसत्वम् अमात्या: अवदन् ।

(A) मातर: (B) मन्त्रिण:
(C) राजा (D) प्रजा:

(iii) पादं शिष्य: स्वमेधया ।

(A) पादप: (B) वृक्ष:
(C) चरणम् (D) चतुर्थांशम्

(iv) नास्ति विद्यासमं चक्षु: ।

(A) छत्रम् (B) नेत्रम्
(C) पुस्तकम् (D) शिक्षणम्

(v) अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ।

(A) अर्जुन (B) कृष्ण
(C) क्रोध (D) मन:

18. अधोलिखितां कथां मञ्जूषापदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत : $8\times\frac{1}{2}=4$

भूपतेः (i) _____ पुत्राः वानरान् भोज्यपदार्थैः पुष्टिं नयन्ति स्म । राजगृहे बालवाहनयोग्यः मेषः जिह्वालोलुपतया (ii) _____ प्रविश्य भोजनं खादति स्म । सूपकारैः नित्यं ताडितं मेषं दृष्ट्वा (iii) _____ वानरान् राजभवनं त्यक्तुम् अकथयत् । (iv) _____ मदोद्धताः मर्कटाः तद् राजभवनं त्यक्तुं न स्वीकृतवन्तः । अन्यस्मिन् अहनि स मेषः (v) _____ अर्धज्वलितकाष्ठेन ताडितः । ज्वलन् स मेषः (vi) _____ प्रविष्टः । परिणामतः दग्धाः (vii) _____ प्राणत्राणाय अधावन् । राजा राजवैद्यम् आहूय अश्वरक्षायै न्यवेदयत् । भयत्रस्ताः कपयः गुरुजनोपदेशस्य अवधीरणातः (viii) _____ कृतवन्तः ।

मञ्जूषा

अश्वाः, वानरयूथपः, पश्चात्तापम्, अश्वशालाम्, रसनास्वादलुब्धाः, चन्द्रस्य, सूपकारेण, महानसम् ।

Marking Scheme Strictly Confidential (For Internal and Restricted use only)

Secondary School Examination, 2026

SUBJECT NAME- SANSKRIT(Communicative)

Subject Code- 119 (Q.P. CODE 65)

General Instructions: -

1	You are aware that evaluation is the most important process in the actual and correct assessment of the candidates. A small mistake in evaluation may lead to serious problems which may affect the future of the candidates, education system and teaching profession. To avoid mistakes, it is requested that before starting evaluation, you must read and understand the spot evaluation guidelines carefully.
2	**"Evaluation policy is a confidential policy as it is related to the confidentiality of the examinations conducted, Evaluation done and several other aspects. Its leakage to public in any manner could lead to derailment of the examination system and affect the life and future of millions of candidates. Sharing this policy/document to anyone, publishing in any magazine and printing in Newspaper/Website, etc. may invite action under various rules of the Board and IPC."**
3	Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed. **However, while evaluating, answers which are based on latest information or knowledge and/or are innovative, they may be assessed for their correctness otherwise and due marks be awarded to them. In class-X, while evaluating two competency-based questions, please try to understand given answer and even if reply is not from marking scheme but correct competency is enumerated by the candidate, due marks should be awarded.**
4	The Marking scheme carries only suggested value points for the answers. These are in the nature of Guidelines only and do not constitute the complete answer. The students can have their own expression and if the expression is correct, the due marks should be awarded accordingly.
5	The Head-Examiner must go through the first five answer books evaluated by each evaluator on the first day, to ensure that evaluation has been carried out as per the instructions given in the Marking Scheme. If there is any variation, the same should be zero after deliberation and discussion. The remaining answer books meant for evaluation shall be given only after ensuring that there is no significant variation in the marking of individual evaluators.
6	Evaluators will mark (√) wherever answer is correct. For wrong answer CROSS 'X' be marked. Evaluators will not put right (✓) while evaluating which gives an impression that answer is correct and no marks are awarded. **This is most common mistake which evaluators are committing.**
7	If a question has parts, please award marks on the right-hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totalled up and written in the left-hand margin and encircled. This may be followed strictly.
8	If a question does not have any parts, marks must be awarded in the left-hand margin and encircled. This may also be followed strictly.
9	If a student has attempted an extra question, answer of the question deserving more marks should be retained and the other answer scored out with a note **"Extra Question"**.
10	No marks to be deducted for the cumulative effect of an error. It should be penalized only once.
11	A full scale of marks _____ _(example 0 to 80/70/60/50/40/30 marks as given in Question Paper) has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.
12	Every examiner has to necessarily do evaluation work for full working hours i.e., 8 hours every day and evaluate 20 answer books per day in main subjects and 25 answer books per day in other subjects (Details are given in Spot Guidelines).This is in view of the reduced syllabus and number of questions in question paper.

13	Ensure that you do not make the following common types of errors committed by the Examiner in the past:- ● Leaving answer or part thereof unassessed in an answer book. ● Giving more marks for an answer than assigned to it. ● Wrong totalling of marks awarded on an answer. ● Wrong transfer of marks from the inside pages of the answer book to the title page. ● Wrong question wise totalling on the title page. ● Wrong totalling of marks of the two columns on the title page. ● Wrong grand total. ● Marks in words and figures not tallying/not same. ● Wrong transfer of marks from the answer book to online award list. ● Answers marked as correct, but marks not awarded. (Ensure that the right tick mark is correctly and clearly indicated. It should merely be a line. Same is with the X for incorrect answer.) ● Half or a part of answer marked correct and the rest as wrong, but no marks awarded.
14	While evaluating the answer books if the answer is found to be totally incorrect, it should be marked as cross (X) and awarded zero (0)Marks.
15	Any unassessed portion, non-carrying over of marks to the title page, or totalling error detected by the candidate shall damage the prestige of all the personnel engaged in the evaluation work as also of the Board. Hence, in order to uphold the prestige of all concerned, it is again reiterated that the instructions be followed meticulously and judiciously.
16	The Examiners should acquaint themselves with the guidelines given in the "**Guidelines for Spot Evaluation**" before starting the actual evaluation.
17	Every Examiner shall also ensure that all the answers are evaluated, marks carried over to the title page, correctly totalled and written in figures and words.
18	The candidates are entitled to obtain photocopy of the Answer Book on request on payment of the prescribed processing fee. All Examiners/Additional Head Examiners/Head Examiners are once again reminded that they must ensure that evaluation is carried out strictly as per value points for each answer as given in the Marking Scheme.

MARKING SCHEME SANSKRIT(Communicative) Subject Code 119

ध्यातव्य निर्देश :

1 इस अङ्क योजना में दिए गए उत्तर सुझावात्मक हैं। इनके अतिरिक्त भी संदर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अङ्क दिए जाएँ।

2 अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं। छात्र अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग भी कर सकते हैं इसके लिए भी अङ्क दिए जाएँ। छात्र उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते हैं तो अंशतः अङ्क काटे जाएँ, संपूर्ण नहीं।

3 त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ न कि पूरे अङ्क।

4 आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अङ्क अवश्य दिए जाएँ।।

5 प्रश्न संख्या 3, 4 व 16 विकल्पात्मक प्रश्न हैं। छात्र द्वारा जो भाग भी किया गया हो उसके अङ्क दिए जाएँ।

6 जिन प्रश्नों में छात्र को उत्तर लिखने के लिए अतिरिक्त प्रश्न दिए गए हैं वहाँ किसी भी क्रम में प्रश्नों के सही उत्तर लिखने पर अङ्क दिए जाएँ। जैसे- दिए गए 3 प्रश्नों में किन्हीं भी 2 सही उत्तरों पर अङ्क दिए जाएँ चाहे 3 में से पहला उत्तर गलत ही हो, अन्तिम दो प्रश्नों को सही माना जाए।

संकेतात्मक उत्तर व अङ्क विभाजन :

खण्ड :- 'क' (अपठितम् अवबोधनम्) 10 अङ्का:

1. (अ) एकपदेन उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए 1 अङ्क निर्धारित है । **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2×1=2**

(i) कृषिप्रधान: (ii) अन्नदाता / 'अन्नदाता' इति विशेषणेन (iii) मेघानाम्

(आ) पूर्ण वाक्येन उत्तरत- प्रत्येक प्रश्न के लिए 2 अङ्क निर्धारित हैं । **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2X2=4**

(i) कदापि अतिवृष्ट्या, अनावृष्ट्या वा सम्पूर्ण शस्यं विनश्यति, विपणौ अपि सः न्यूनमूल्यं लभते ऋणभारः च कृषकान् दुःखेन पीडयति।

(ii) कृषकाः/ ते भूमेः गर्भे बीजानि आरोपयन्ति, तदनन्तरं वृषभैः यन्त्रैः च भूमेः सम्यक् कर्षणं कृत्वा सिञ्चनकार्ये संलग्नाः भवन्ति।

(iii) वयं कृषकाणां श्रमस्य, त्यागभावनायाः धैर्यस्य च सम्मानं कुर्याम।

(इ) शीर्षक- कृषकः / अन्नदाता अथवा कोऽपि अन्यः उपयुक्तः शीर्षकः। **1×1=1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए 1 अङ्क निर्धारित है **(केवलं प्रश्नत्रयम्)** **3×1=3**

(i) **(C)** यापयति (ii) **(B)** परिश्रमं (iii) **(A)** वृष्टिः (iv) **(B) ते**

खण्ड :- 'ख' (रचनात्मकं कार्यम्) 15 अङ्का:

2. पत्र लेखनम् - कुल10 रिक्त स्थान हैं। प्रत्येक उत्तर के लिए 1/2 अङ्क निर्धारित है। **10X1/2= 5**

(i) नवदिल्लीतः (ii) सादरचरणस्पर्शः (iii) कुशलम् (iv) प्रथमम् (v) करिष्यामि (vi) आयोजयिष्यते (vii) निमन्त्रणपत्रम् (viii) भवन्तम् (ix) उत्साहवर्धनम् (x) पीयूषः ।

3 चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् - (छात्राः स्वेच्छया पञ्चवाक्यानि रचयिष्यन्ति।) **5x1 =5**

(छात्रों से सरल, संक्षिप्त वाक्य-निर्माण अपेक्षित है। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अंक दिया जाए।)

4 .कथा पूर्ति–इस प्रश्न में कुल 10 रिक्त स्थान हैं । प्रत्येक उत्तर के लिए 1/2 अङ्क निर्धारित है । **10X1/2=5**

(i) चत्वारः (ii) कलहं (iii) कृषकः (iv) रज्ज्वा (v) त्रोटयितुम् (vi) अस्थापयत् (vii) सरलतया (viii) पुत्रान् (ix) निवत्स्यथ (x) संघे ।

अथवा

संवाद पूर्ति - इस प्रश्न में कुल 5 रिक्त स्थान हैं। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है। **5x1 =5**

(i) अहं मित्रैः सह क्रीडितुं गच्छामि।

(ii) अहं जानामि परन्तु अद्य जन्माष्टमी अस्ति; अतः वयं मन्दिरं गमिष्यामः।

(iii) अहो! श्रीकृष्णस्य जन्मोत्सवः। सः तु मम प्रियः।

(iv) मन्दिराणां शोभा वस्तुतः मनोहारिणी दर्शनीया च भवति।

(v) अहम् अति उत्सुकः अस्मि ।

खण्ड :- 'ग' (अनुप्रयुक्तं व्याकरणम्) 25 अङ्का:

5. संधि - संधिच्छेद - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अङ्क अवश्य दिए जाएँ।

(i) शक्नोतीहैव (ii) पाठकाः + गुणाः (iii) सरः + तीरे (iv) तत् + एतद् (v) सृष्टिरेषा

6. समास - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

(i) (B) न इच्छन् (ii) (C) जगति प्रसिद्धम् (iii) (A) अट्टहासेन सह (iv) (D) स्थानम् अनतिक्रम्य (v) (C) नतोन्नते

7. प्रकृति-प्रत्यय - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

(i) (**B**) पञ्च + त्व (ii) (B) कर्तव्यम् (iii) (C) हंस + ङीप् (iv) (D) रमणीया (v) (C) हार्दिकम्

8. वाच्य - (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

(i) अहम् (ii) करोषि (iii) मया (iv) लेखः

9. कालबोधक शब्द- (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

(i) सार्ध-पञ्च (ii) षड् /षट् (iii) पादोन-नव (iv) सपाद-सप्त

10. अव्यय - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

(i) एव (ii) तथा (iii) पुरा (iv) इति (v) सम्प्रति

11 अशुद्धि-संशोधन - (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

(i) (B) सा (ii) (C) विचित्रः (iii) (A) अतिविकत्थनेन (iv) (D) अस्ति

खण्ड :- 'घ' (पठितम् अवबोधनम्) 30 अङ्का:

सामान्य-निर्देशा:- गद्यांश, पद्यांश व नाट्यांश का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। छात्र उत्तर में पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। यदि छात्र द्वारा लिखे गए वाक्य में सही उत्तर का प्रयोग किया गया हो तो पूर्ण अङ्क दिए जाएँ।

12 **गद्यांशम्** **5**

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) बोधिसत्त्वः (ख) पुत्रवत् (ग) अर्थिनाम्

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) राजा बाल्यात् एव वृद्धोपसेवी, विनयशीलः,शास्त्रपारङ्गतः च आसीत्।

(ख) राज्ञः दानशीलताम् आकर्ण्य देशान्तरेभ्योऽपि जनाः तं देशम् आयान्ति स्म।

(ग) दानशालासु विचरन् स राजा बहुधनलाभेन सन्तुष्टानाम् अर्थिनां विरलसङ्ख्यां विलोक्य अचिन्तयत् - मम अर्थिनः तु धनलाभमात्रेण सन्तोषं भजन्ते।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) पालयति स्म (ख) बोधिसत्त्वः (ग) वसनम्

13.पद्यांशम् - **5**

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) परैः (ख) श्रेयः/ प्रभूतानि सुखानि (ग) अहितम्

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) यः आत्मनः श्रेयः इच्छति, स परेभ्यः अहितं कर्म न कुर्यात् ।

(ख) मन्त्री वाक्पटुः, धैर्यवान् , सभायामप्यकातरः च भवेत्।

(ग) मन्त्री सभायाम् अकातरः भवेत्।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) सः (ख) सुखानि (ग) मन्त्री

14. नाट्यांशम् - **5**

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) दिवांग-उपत्यका-मण्डले (ख) लोहितजनपदे (ग) भीष्मकनगरदुर्गस्य

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत-(केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) प्रसिद्धः बौद्धमठः **'तवाङ्ग गोम्पा'** इति वर्तते ।

(ख) भीष्मकनगरदुर्गस्य अवशेषाः **आर्यकला-संस्कृति-सम्पदः** परिचायकाः सन्ति।

(ग) अरुणाचलप्रदेशे 'परशुरामकुण्डम्' **दर्शनीयस्थलम्** अस्ति।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) अनेकबौद्धविहाराः (ख) इदम् (ग) राजते

15. प्रश्ननिर्माण - (केवलं पञ्चप्रश्नाः) **5x1 =5**

इस प्रश्न का उत्तर एकपदात्मक अथवा वाक्यात्मक हो सकता है। वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ न कि पूरे अङ्क ।

(i) कः (ii) केन (iii) किम् (iv) कस्य (v) केभ्यः (vi) कः

16. अन्वय- **4x 1/2 =2**

मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) विद्यासमम् (ii) अस्ति (iii) दुःखम् (iv) न

अथवा

भावार्थ - मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) कृष्ण (ii) चञ्चलम् (iii) नियन्त्रणम् (iv) कठिनम्

17. प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थम् - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1=4**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) (A) एकता (ii) (B) मन्त्रिणः (iii) (D) चतुर्थांशम् (iv) (B) नेत्रम् (v) (A) अर्जुन

18. पठितकथापूर्तिः - **8X1/2=4**

मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) चन्द्रस्य (ii) महानसम् (iii) वानरयूथपः (iv) रसनास्वादलुब्धाः (v) सूपकारेण (vi) अश्वशालाम् (vii) अश्वाः (viii) पश्चात्तापम्

Series : 1GEFH

SET~4

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code **65**

रोल नं.
Roll No.

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें।
Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

नोट	NOTE
(I) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं।	(I) Please check that this question paper contains **15** printed pages.
(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।	(II) Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **18** प्रश्न हैं।	(III) Please check that this question paper contains **18** questions.
(IV) **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में यथा स्थान पर प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।**	(IV) **Please write down the Serial Number of the question in the answer-book at the given place before attempting it.**
(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक परीक्षार्थी केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे। #	(V) 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the candidates will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्)
SANSKRIT (Communicative)

अवधि : होरात्रयम्
*निर्धारित समय : **3** घण्टे*
*Time allowed : **3** hours*

पूर्णाङ्काः : 80
*अधिकतम अंक : **80***
*Maximum Marks : **80***

General Instructions :

This question paper is divided into ***four*** *sections.*

It has total ***18*** *questions.*

***Section 'A'** : 1 question no. 1.*

***Section 'B'** : 3 questions no. 2 to 4.*

***Section 'C'** : 7 questions no. 5 to 11.*

***Section 'D'** : 7 questions no. 12 to 18.*

Attempt questions as per specific instructions.

Write question no. in answer book before attempting it.

सामान्य निर्देशाः

प्रश्नपत्रे **चत्वारः** *भागाः सन्ति ।*

प्रश्नपत्रे समेत्य ***(18)*** *अष्टादशप्रश्नाः सन्ति ।*

***भागः 'क'** – 1 – प्रश्नसंख्या 1.*

***भागः 'ख'** – 3 – प्रश्नसंख्या 2 तः 4 पर्यन्तम् ।*

***भागः 'ग'** – 7 – प्रश्नसंख्या 5 तः 11 पर्यन्तम् ।*

***भागः 'घ'** – 7 – प्रश्नसंख्या 12 तः 18 पर्यन्तम् ।*

प्रश्नानामुत्तराणि निर्देशानुसारं संस्कृतेन लेखनीयानि ।

प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यं लेखनीया ।

भागः 'क' ***[10 अङ्काः]***

अपठितावबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *10*

क्रीडा अस्माकं जीवनस्य एकं महत्त्वपूर्णम् अङ्गम् अस्ति । क्रीडाः विविधाः भवन्ति । छात्रजीवने तु क्रीडाः अनिवार्याः एव भवन्ति । यदा छात्रः क्रीडायाः अभ्यासं करोति तदा तस्य शारीरिकं स्वास्थ्यं मानसिकं स्वास्थ्यं च वर्धते । छात्राः विद्यालये प्रतिदिनं विभिन्नाः क्रीडाः क्रीडन्ति । अस्माकं देशे क्रिकेटः, फुटबॉल, कबड्डी, बॉलीबॉल इत्यादयः लोकप्रियाः क्रीडाः सन्ति । सत्यमेव कथ्यते यत् यः नरः क्रीडासु सक्रियः भवति सः निरन्तरम् आरोग्यं प्राप्नोति । अपरं च क्रीडया नेतृत्वक्षमतायाः संगठितकार्यस्य महत्त्वं च ज्ञायते । प्रतिदिनं क्रीडनं स्वास्थ्याय लाभकरम् एव अस्ति । क्रीडा आत्मसंतोषम् आनन्दं च प्राप्तुम् अपि सहायिका भवति । एवम् एव क्रीडया मानसिक-स्वास्थ्यस्य सामाजिक-सम्बन्धानां च वृद्धिः भवति । अतः अस्माभिः नित्यमेव काऽपि क्रीडा अवश्यमेव क्रीडनीया । नूनं स्वस्थस्य जीवनस्य अनिवार्यम् अङ्गम् अस्ति क्रीडा । सत्यमेव कथ्यते यत् – 'स्वास्थ्यं धनमेव अस्ति' ।

(अ) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(i) स्वस्थस्य जीवनस्य कीदृशम् अङ्गमस्ति क्रीडा ?

(ii) छात्राः कुत्र क्रीडाः क्रीडन्ति ?

(iii) क्रीडासु सक्रियः नरः किं प्राप्नोति ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×2=4*

(i) सत्यमेव किं कथ्यते ?

(ii) यदा छात्रः क्रीडायाः अभ्यासं करोति तदा किं वर्धते ?

(iii) अस्माकं देशे लोकप्रियाः क्रीडाः काः सन्ति ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। *1×1=1*

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) 'क्रीडन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किं भवेत् ?

(A) छात्राः
(B) विद्यालये
(C) प्रतिदिनम्
(D) क्रीडायाः

(ii) 'अनिवार्यम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(A) क्रीडा
(B) अङ्गम्
(C) नूनम्
(D) अस्ति

(iii) 'सः निरन्तरम् आरोग्यं प्राप्नोति।' अत्र किं क्रियापदम् ?

(A) सः
(B) निरन्तरम्
(C) प्राप्नोति
(D) आरोग्यम्

(iv) 'युष्माकम्' इति पदस्य किं विलोमपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(A) अनिवार्यम्
(B) आरोग्यम्
(C) आत्मसंतोषम्
(D) अस्माकम्

भागः 'ख' *[15 अङ्काः]*

रचनात्मकं-कार्यम्

2. भवान् रहमानः अस्ति दिल्लीनगरे च वसति। स्वनगरे वर्षायाः वर्णनं कुर्वन् स्वमित्रं कृष्णं प्रति लिखितं पत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः पूरयित्वा पुनः लिखत। $10\times\frac{1}{2}=5$

तीर्थवासः

(i) _____

प्रिय (ii) _____

सप्रेम नमः !

अत्र कुशलं (iii) _____। अहम् इदानीं दिल्लीनगरे (iv) _____ विषये लिखामि। अत्र अस्मिन् वर्षे अत्यधिका वर्षा अभवत्। गतसप्ताहे तु निरन्तरं वर्षा जाता। आकाशे सर्वत्र (v) _____ एव आसन्। मार्गाः अपि अवरुद्धाः आसन्। मम विद्यालये तु (vi) _____ अभवत्। अत्र (vii) _____ जलस्तरः वर्धितः आसीत्। वर्षा तु आनन्ददायिका भवति परम् अतिवृष्टिः (viii) _____ एव उत्पादयति। तव पत्रोत्तरं प्रतीक्षिष्ये। पितृचरणयोः मम (ix) _____।

तव मित्रम्

(x) _____।

मञ्जूषा

रहमानः, अवकाशः, दिल्लीतः, प्रणामाः, कृष्ण !, समस्याम्, तत्रास्तु, यमुनायाः, मेघाः, वर्षायाः।

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत। *5×1=5*

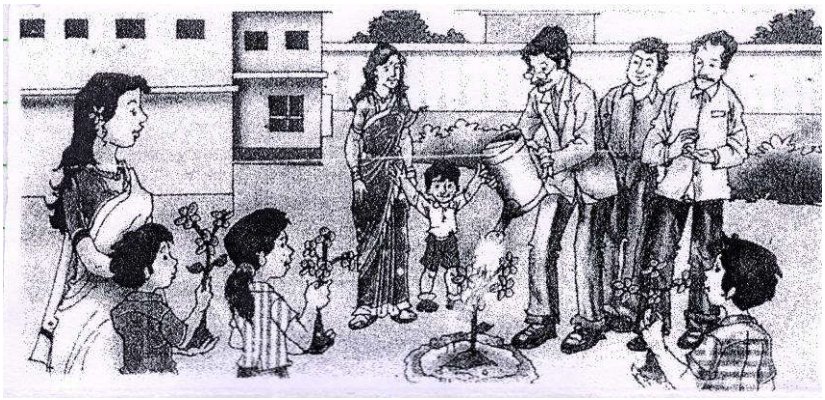

मञ्जूषा

वृक्षारोपणं, अध्यापकः, पादपान्, परिसरम्, सिञ्चति, जलपात्रम्, छात्राः, मृत्तिकापात्रम्, पर्यावरणम्, विद्यालये, एकत्रिताः, कुर्वन्ति।

अथवा

निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं **पञ्चभिः** संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत। *5×1=5*

'मम जननी'

मञ्जूषा

परिश्रमम्, स्निह्यति, एकाकी, सर्वदा, प्राक्, उत्तिष्ठति, गृहकार्यम्, एकाकी, भोजनम्, पालयति, पचति, मयि, करोति, आदर्शरूपेण।

4. अधोलिखितां कथां मञ्जूषायाः सहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत : $10\times\frac{1}{2}=5$

एकः वृक्षः स्व-आत्मकथां (i) _____। मम जन्मस्थानम् एकं (ii) _____ आसीत्। प्रारम्भे अहं लघुः एव आसम् परन्तु शनैः-शनैः (iii) _____ जातः। मम शाखाः (iv) _____ पत्राणि च मनोहराणि आसन्। अहं श्रान्तानां (v) _____ आश्रयः पक्षिणां निवासः च अस्मि। सर्वे जीवाः प्राणवायुः अत्र एव (vi) _____। अहं परोपकारी धैर्यवान् च अस्मि। मनुष्याः यदा वृक्षं (vii) _____तदा अहं जीवनस्य सुखम् अनुभवामि। अहं जनेभ्यः अभीष्टानि (viii) _____ यच्छामि। मम जीवनं तु (ix) _____ एव अस्ति। परं लोभवशात् मनुष्यः वृक्षं छित्वा (x) _____ एव करोति। वृक्षाणां संरक्षणमेव जीवनम् अस्ति।

मञ्जूषा

आत्महानिम्, पथिकानां, पोषयन्ति, कथयति, हरिताः, वनम्, उन्नतः वस्तूनि, अन्येभ्यः, प्राप्नुवन्ति।

अथवा

रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत : *5×1=5*

छात्रः – महोदय ! नमो नमः ।

अध्यापकः – (i) _____ ।

छात्रः – श्रीमन् अहं गृहं गन्तुम् इच्छामि ।

अध्यापकः – काचित् समस्या अस्ति ? (ii) _____ ।

छात्रः – अहं समये कार्यं कर्तुम् अशक्तः यतः अहं रुग्णः अस्मि ।

अध्यापकः – रुग्णः असि ? (iii) _____ ।

छात्रः – यदि अहं गृहं गच्छेयं तर्हि कार्यहानिः भवेत् ।

अध्यापकः – अहं जानामि परं (iv) _____ ।

छात्रः – धन्यवादः । अहं श्वः कार्यं कृत्वा अवश्यं तस्य निरीक्षणं कारयिष्यामि ।

अध्यापकः – शुभकामनाः । (v) _____ ।

मञ्जूषा

- शीघ्रमेव स्वस्थो भव ।
- शुभप्रभातम् । किं सर्वं कुशलम् ?
- यथाशीघ्रं गृहं गच्छ ।
- तव कार्यमपि अपूर्णमस्ति ।
- त्वं स्वास्थ्यस्य महत्त्वम् अपि अवबोधय ।

भागः 'ग' *[25 अङ्काः]*

अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) प्रियच्छात्राः । अभिनन्दनं भवताम् ।

(ii) इति + एतद् विदुषां वचः ।

(iii) दुष्टबुद्धिस्तु तयोः वार्तां श्रुत्वा गतः ।

(iv) पितुः + उपदेशेन असन्तुष्टः सः आगच्छत् ।

(v) अदीयमानं निधन + एकनिष्ठम् ।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) येन मम लोकयात्रा निर्बाधा भवेत् ।

(A) लोके यात्रा (B) लोकं यात्रा

(C) लोकः च यात्रा च (D) लोकस्य यात्रा

(ii) न पूर्वः अयं कोशः तव भारति !

(A) अनपूर्वः (B) अपूर्वः

(C) पूर्वन (D) अनपूर्वन्

(iii) बकः च काकः च कलहं कुरुतः ।

(A) बककाकयोः (B) बककाकः

(C) बककाकौ (D) बककाके

(iv) विषादेन सहितम् यूथपतिः अवदत् ।

(A) विषादसहितम् (B) सहितविषादम्

(C) सविषादम् (D) सहविषादम्

(v) कृष्णार्जुनौ परस्परं वदतः ।

(A) कृष्णः च अर्जुनः च (B) कृष्णस्य अर्जुनः

(C) कृष्णौ च अर्जुनौ च (D) कृष्णेन च अर्जुनः च

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) भवतः दिव्यां शक्तिं जानीमः ।

(A) दिव्य + तल्

(B) दिव्य + ङीप्

(C) दिव्य + टाप्

(D) दिव्य + त्व

(ii) सा बुद्धि + मतुप् अवदत् ।

(A) बुद्धिमत्

(B) बुद्धिमान्

(C) बुद्धिमानी

(D) बुद्धिमती

(iii) समता वाचि चित्ते च अवक्रता एव कथ्यते ।

(A) सम + ता

(B) सम + तल्

(C) समत + टाप्

(D) सम + त्व

(iv) एतत् अरुणाचलस्य वर्ष + ठक् पर्व अस्ति ।

(A) वार्षिकम्

(B) वर्षस्य

(C) वर्षा

(D) वर्षणम्

(v) कीदृशी तव मैत्री ।

(A) कीदृश + ङीप्

(B) कीदृश + टाप्

(C) कीदृश + तल्

(D) कीदृश + मतुप्

8. वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत :
(केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

दिव्या – (i) _____ किं खादसि ?

तारा – मया फलम् एव (ii) _____ ।

दिव्या – शोभनम्, कि त्वया दुग्धम् अपि पीयते ?

तारा – आम्, अहं (iii) _____ अपि पिबामि ।

दिव्या – मया तु रात्रौ भोजनं न क्रियते ।

तारा – अहम् अपि रात्रौ (iv) _____ न खादामि ।

मञ्जूषा

दुग्धम्, अन्नम्, त्वम्, खाद्यते ।

9. कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-कार्यक्रमं पूरयत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) बालिका _____ 4:00 वादने गायति ।

(ii) तदा _____ 6:30 वादने सा नृत्यति ।

(iii) _____ 8:15 वादने सा भोजनं करोति ।

(iv) बालिका _____ 9:45 वादने शयनं करोति ।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) धैर्यं लयसमर्थं _____ षडेते पाठका गुणाः ।

(ii) अग्निः _____ दहति माम् अयं शोकः ।

(iii) यदि अहं तव सन्ततिं न पालयामि _____ कुत्र स्युः पिकाः ।

(iv) _____ उक्त्वा सः अन्तर्हितः अभवत् ।

(v) _____ ईदृशं दानम् इच्छन् याचकः प्रेरितः स्यात् ।

मञ्जूषा

इति, तर्हि, नूनम्, इव, च ।

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय विकल्पेभ्य: उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) भवन्तः अस्य प्रदेशस्य विषये ज्ञातुम् उत्सुकः ।

(A) उत्सुका

(B) उत्सुकौ

(C) उत्सुकाः

(D) उत्सुकस्य

(ii) यः आत्मनः श्रेयम् इच्छति ।

(A) श्रेयमम्

(B) श्रेयः

(C) श्रेय

(D) श्रेयाः

(iii) एतत् कलहः भवतां विनाशकारणं भविष्यति ।

(A) एषा

(B) एषः

(C) अस्य

(D) अस्मिन्

(iv) मुग्धा ! अहं तु अतीव कर्तव्यपरायणः ।

(A) मुग्धः !

(B) मुग्धाः !

(C) मुग्ध !

(D) मुग्धे !

भागः 'घ' *[30 अङ्काः]*

पठितावबोधनम्

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

ज्वालमालाकुलाः अश्वाः प्राणत्राणाय इतस्ततः अधावन् । तेषु केचिद् दग्धाः केचिद् अर्धदग्धाः केचन च पञ्चत्वं गताः । दग्धां हयशालां विज्ञाय सविषादः राजा शालिहोत्रज्ञान् वैद्यान् आहूय अपृच्छत् – 'हा ! दग्धाः मे घोटकाः कथं रक्षणीयाः ? सपदि उपायः क्रियताम् ।'

'यथोचितं क्रियताम्' इति राजादेशं श्रुत्वा सर्वे भयत्रस्ताः कपयः अचिन्तयन् – 'हा ! हताः वयम् । अवधीरिताः अस्माभिः गुरुजनोपदेशाः ।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) के प्राणत्राणाय इतस्ततः अधावन् ?

(ख) राजादेशं श्रुत्वा कीदृशाः कपयः अचिन्तयन् ?

(ग) शालिहोत्रज्ञान् वैद्यान् आहूय कः अपृच्छत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) यदा अश्वाः प्राणत्राणाय अधावन् तदा किम् अभवत् ?

(ख) कपयः किम् अचिन्तयन् ?

(ग) राजा किमर्थं वैद्यान् आहूय अपृच्छत् ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'अश्वाः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

(ख) 'हयशालां' इति पदस्य किं विशेषणपदं प्रयुक्तम् ?

(ग) 'वानराः' इति पदस्य किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?

13. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति ।
व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात् ॥

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) कोशः कीदृशः अस्ति ?

(ख) कोशस्य क्षयः कस्मात् भवति ?

(ग) सरस्वत्याः कः अपूर्वः अस्ति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) कस्याः कोशः अपूर्व विद्यते ?

(ख) कोशः कदा वृद्धिम् आयाति ?

(ग) भारत्याः कोशः कथम् अपूर्वः अस्ति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'कोशः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

(ख) 'अयम्' इति पदस्य विशेष्यपदं किमस्ति ?

(ग) 'निधिः' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

मयूरः – (प्रविश्य साट्टहासम्) सत्यं सत्यम् । अहमेव राष्ट्रपक्षी । को न जानाति तव ध्यानावस्थाम् ? मौनं धृत्वा वराकान् मीनान् अधिगृह्य क्रूरतया भक्षयसि । धिक् त्वाम् ! अवमानितं खलु सर्वं पक्षिकुलं त्वया ।

काकः – रे सर्पभक्षक ! नर्तनात् अन्यत् किम् अपरं जानासि ?

मयूरः – श्रूयतां श्रूयताम् । मम नृत्यं तु प्रकृतेः आराधना । पश्य ! चारुवर्तुलचन्द्रिका-शोभितानां मम पिच्छानाम् अपूर्वं सौन्दर्यम् । मम केकारवं श्रुत्वा कोकिलः अपि लज्जते । मम शिरसि राजमुकुटमिव शिखां स्थापयता विधात्रा एव अहं पक्षिराजः कृतः ।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) बकः मौनं धृत्वा कान् भक्षयति ?

(ख) केन मयूरः पक्षिराजः कृतः ?

(ग) कस्य नृत्यं तु प्रकृतेः आराधना ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) सर्पभक्षकः कः अस्ति ?

(ख) कोकिलः कस्य केकारवं श्रुत्वा लज्जते ?

(ग) मयूरस्य कीदृशानाम् पिच्छानाम् अपूर्वं सौन्दर्यमस्ति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) 'पक्षाणाम्' इत्यस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(ख) 'लज्जते' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) 'वराकान्' इत्यस्य विशेष्यपदं चित्वा लिखत ।

15. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत । (केवलं पञ्चप्रश्नाः) $5\times1=5$

(i) मनः <u>अभ्यासेन</u> गृह्यते ।

(ii) <u>भगवते</u> नमः ।

(iii) सः पुनः <u>मित्रस्य</u> गृहं समागतः ।

(iv) <u>पिता</u> बाल्ये विद्याधनं यच्छति ।

(v) <u>देवानाम्</u> अपि देवः 'मोपीन' इति कथ्यते ।

(vi) मेष: दाहवेदनया <u>भूमौ</u> लुठति ।

16. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखित-श्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखत : $4\times\frac{1}{2}=2$

क्रोधाद्भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥

अन्वयः

(i) _____ सम्मोहः भवति, सम्मोहात् (ii) _____ (भवति), स्मृतिभ्रंशात्

(iii) _____ (भवति) (iv) _____ प्रणश्यति ।

मञ्जूषा

क्रोधात्, बुद्धिनाशात्, स्मृतिविभ्रमः, बुद्धिनाशः ।

अथवा

मञ्जूषायाः साहाय्येन श्लोकस्य भावार्थं पूरयित्वा पुनः लिखत : $4\times\frac{1}{2}=2$

वाक्पटुर्धैर्यवान् मन्त्री सभायामप्यकातरः ।
स केनापि प्रकारेण परैर्न परिभूयते ॥

भावार्थ :

यः (i) _____ (परामर्शदाता) सम्भाषणे (ii) _____ भवति । यः धैर्यवान् च भवति, यः च (iii) _____ अपि निर्भयः एव तिष्ठति; सः अन्यैः कदापि न (iv) _____ ।

मञ्जूषा

तिरस्क्रियते, कुशलः, मन्त्री, परिषदि ।

17. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत :
(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) $4\times1=4$

(i) शारदा <u>अम्भोज</u>-वदना ।

(A) कमलम् (B) मुखम्
(C) सरस्वती (D) वाचिकम्

(ii) विचित्रा खलु <u>दैवगतिः</u> ।

(A) देवरूपम् (B) देवी
(C) भाग्यविलासः (D) गतियन्त्रम्

(iii) जनाः परस्परम् <u>शालिचूर्णं</u> लिम्पन्ति ।

(A) अक्षतचूर्णम् (B) पर्वतचूर्णम्
(C) पाषाणम् (D) शिल्पम्

(iv) <u>शैलाः</u> विदीर्यन्ते ।

(A) पवनः (B) सूर्यः
(C) अग्निः (D) पर्वताः

(v) शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।

(A) पूर्वदिशायाम् (B) प्रथमम्

(C) पूर्वम् (D) प्राचीनम्

18. अधोलिखितां कथां मञ्जूषापदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा पुनः लिखत : $8\times\frac{1}{2}=4$

एकदा स्वपुण्यानां फलैः बोधिसत्वः शिवीनां राजा अभवत् । सः अतिविनम्रः (i) _____ च आसीत् । प्रजाकल्याणार्थं सः सर्वत्र (ii) _____ निर्माणम् अकरोत् । एतासु दानशालासु (iii) _____ आगत्य अभीष्टानि वस्तूनि लभन्ते स्म । (iv) _____ राजा दानशालासु विचरन् सन्तुष्टानाम् (v) _____ विरलसंख्यां दृष्ट्वा दुःखी अभवत् । राजा स्वशरीरस्य दानं कर्तुं (vi) _____ अकरोत् । एतत् ज्ञात्वा सर्वे एव (vii) _____ सञ्जाताः । तस्य दानशीलतां परीक्षितुम् (viii) _____ तत्र आगच्छत् ।

मञ्जूषा

व्याकुलाः, बुद्धिमान्, निश्चयम्, इन्द्रः, अर्थिनः, दानशालानाम्, एकदा, याचकानां ।

Marking Scheme Strictly Confidential (For Internal and Restricted use only)

Secondary School Examination, 2025

SUBJECT NAME- SANSKRIT(Communicative)

Subject Code- 119 (Q.P. CODE 65)

General Instructions: -

1	You are aware that evaluation is the most important process in the actual and correct assessment of the candidates. A small mistake in evaluation may lead to serious problems which may affect the future of the candidates, education system and teaching profession. To avoid mistakes, it is requested that before starting evaluation, you must read and understand the spot evaluation guidelines carefully.
2	**"Evaluation policy is a confidential policy as it is related to the confidentiality of the examinations conducted, Evaluation done and several other aspects. Its leakage to public in any manner could lead to derailment of the examination system and affect the life and future of millions of candidates. Sharing this policy/document to anyone, publishing in any magazine and printing in Newspaper/Website, etc. may invite action under various rules of the Board and IPC."**
3	Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed. **However, while evaluating, answers which are based on latest information or knowledge and/or are innovative, they may be assessed for their correctness otherwise and due marks be awarded to them. In class-X, while evaluating two competency-based questions, please try to understand given answer and even if reply is not from marking scheme but correct competency is enumerated by the candidate, due marks should be awarded.**
4	The Marking scheme carries only suggested value points for the answers. These are in the nature of Guidelines only and do not constitute the complete answer. The students can have their own expression and if the expression is correct, the due marks should be awarded accordingly.
5	The Head-Examiner must go through the first five answer books evaluated by each evaluator on the first day, to ensure that evaluation has been carried out as per the instructions given in the Marking Scheme. If there is any variation, the same should be zero after deliberation and discussion. The remaining answer books meant for evaluation shall be given only after ensuring that there is no significant variation in the marking of individual evaluators.
6	Evaluators will mark (√) wherever answer is correct. For wrong answer CROSS 'X' be marked. Evaluators will not put right (✓) while evaluating which gives an impression that answer is correct and no marks are awarded. **This is most common mistake which evaluators are committing.**
7	If a question has parts, please award marks on the right-hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totalled up and written in the left-hand margin and encircled. This may be followed strictly.
8	If a question does not have any parts, marks must be awarded in the left-hand margin and encircled. This may also be followed strictly.

9	If a student has attempted an extra question, answer of the question deserving more marks should be retained and the other answer scored out with a note **"Extra Question"**.
10	No marks to be deducted for the cumulative effect of an error. It should be penalized only once.
11	A full scale of marks _____ _(example 0 to 80/70/60/50/40/30 marks as given in Question Paper) has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.
12	Every examiner has to necessarily do evaluation work for full working hours i.e., 8 hours every day and evaluate 20 answer books per day in main subjects and 25 answer books per day in other subjects (Details are given in Spot Guidelines).This is in view of the reduced syllabus and number of questions in question paper.
13	Ensure that you do not make the following common types of errors committed by the Examiner in the past:- ● Leaving answer or part thereof unassessed in an answer book. ● Giving more marks for an answer than assigned to it. ● Wrong totalling of marks awarded on an answer. ● Wrong transfer of marks from the inside pages of the answer book to the title page. ● Wrong question wise totalling on the title page. ● Wrong totalling of marks of the two columns on the title page. ● Wrong grand total. ● Marks in words and figures not tallying/not same. ● Wrong transfer of marks from the answer book to online award list. ● Answers marked as correct, but marks not awarded. (Ensure that the right tick mark is correctly and clearly indicated. It should merely be a line. Same is with the X for incorrect answer.) ● Half or a part of answer marked correct and the rest as wrong, but no marks awarded.
14	While evaluating the answer books if the answer is found to be totally incorrect, it should be marked as cross (X) and awarded zero (0)Marks.
15	Any unassessed portion, non-carrying over of marks to the title page, or totalling error detected by the candidate shall damage the prestige of all the personnel engaged in the evaluation work as also of the Board. Hence, in order to uphold the prestige of all concerned, it is again reiterated that the instructions be followed meticulously and judiciously.
16	The Examiners should acquaint themselves with the guidelines given in the "**Guidelines for Spot Evaluation**" before starting the actual evaluation.
17	Every Examiner shall also ensure that all the answers are evaluated, marks carried over to the title page, correctly totalled and written in figures and words.
18	The candidates are entitled to obtain photocopy of the Answer Book on request on payment of the prescribed processing fee. All Examiners/Additional Head Examiners/Head Examiners are once again reminded that they must ensure that evaluation is carried out strictly as per value points for each answer as given in the Marking Scheme.

MARKING SCHEME SANSKRIT(Communicative) Subject Code 119

कृपया ध्यान दीजिए :

1 कुछ प्रश्नों के विकल्पात्मक उत्तर भी हो सकते हैं। इस अङ्क योजना में दिए गए उत्तर सुझावात्मक हैं। इनके अतिरिक्त भी संदर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अङ्क दिए जाएँ।

2 अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं। छात्र अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग भी कर सकते हैं इसके लिए भी अङ्क दिए जाएँ। छात्र उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते हैं तो अंशतः अङ्क काटे जाएँ, संपूर्ण नहीं।

3 त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ न कि पूरे अङ्क।

4 आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अङ्क अवश्य दिए जाएँ।।

5 प्रश्न संख्या 3, 4 व 16 विकल्पात्मक प्रश्न हैं। छात्र द्वारा जो भाग भी किया गया हो उसके अङ्क दिए जाएँ।

6 जिन प्रश्नों में छात्र को उत्तर लिखने के लिए अतिरिक्त प्रश्न दिए गए हैं वहाँ किसी भी क्रम में प्रश्नों के सही उत्तर लिखने पर अङ्क दिए जाएँ। जैसे- दिए गए 3 प्रश्नों में किन्हीं भी 2 सही उत्तरों पर अङ्क दिए जाएँ चाहे 3 में से पहला उत्तर गलत ही हो, अन्तिम दो प्रश्नों को सही माना जाए।

संकेतात्मक उत्तर व अङ्क विभाजन :

खण्ड :-'क' (Section -A) **(अपठितम् अवबोधनम्) 10 अङ्का:**

1 (अ) एकपदेन उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए 1 अङ्क निर्धारित है । **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **1×2=2**

(i) अनिवार्यम् **अथवा** महत्त्वपूर्णम्

(ii) विद्यालये

(iii) आरोग्यम् **अथवा** आत्मसंतोषम् **अथवा** आनन्दम् **अथवा** स्वास्थ्यम् **अथवा** मानसिक स्वास्थ्यम्

(आ) पूर्ण वाक्येन उत्तरत- प्रत्येक प्रश्न के लिए 2 अङ्क निर्धारित हैं । **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2X2=4**

(i) यः नरः क्रीडासु ---------- आरोग्यं प्राप्नोति । **अथवा** 'स्वास्थ्यं धनमेव अस्ति'

(ii) यदा छात्र: क्रीडाया: अभ्यासं करोति, तदा तस्य शारीरिकं स्वास्थ्यं, मानसिकं स्वास्थ्यं च वर्धते ।

(iii) अस्माकं देशे क्रिकेट:, फुटबॉल, कबड्डी, वॉलीबॉल ---------- सन्ति ।

(इ) शीर्षक- क्रीडा **अथवा** जीवनस्य महत्त्वपूर्णम् अङ्गम्- क्रीडा **अथवा** क्रीडाया: महत्त्वम् **अथवा** स्वास्थ्यम् / क्रीडा धनमेव अस्ति। अथवा अन्य उपयुक्त शीर्षक। **1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए 1 अङ्क निर्धारित है **(केवलं प्रश्नत्रयम्)** **3×1=3**

(i) **(A)** छात्रा: (ii) **(B)** अङ्गम् (iii) **(C)** प्राप्नोति (iv) **(D)** अस्माकम्

खण्ड :-'ख' (Section -B) **(रचनात्मकं कार्यम्) 15 अङ्का:**

2. पत्र लेखनम् - कुल 10 रिक्त स्थान हैं । प्रत्येक उत्तर के लिए 1/2 अङ्क निर्धारित है। **10X1/2= 5**

(i) दिल्लीतः (ii) कृष्ण! (iii) तत्रास्तु (iv) वर्षायाः (v) मेघाः (vi) अवकाशः (vii) यमुनायाः (viii) समस्याम् (ix) प्रणामाः (x) रहमानः

3 चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् **5x1 =5**

छात्रों से सरल, संक्षिप्त वाक्य पूर्ति अपेक्षित है। केवल वाक्य की शुद्धता देखी जाए। इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो, यह महत्त्वपूर्ण नहीं है। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएँ। मञ्जूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, छात्र शब्द चुनें अथवा नहीं- आवश्यक नहीं है । वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य-निर्माण कर सकते हैं। छात्र स्वयं भी मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि भी बदल सकते हैं अतः अंक दिए जाएँ। त्रुटियों के अङ्क अंशतः काटे जाएँ। पूर्णतया शुद्ध होने पर ही 5 अङ्क दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

अथवा (OR) अनुच्छेदलेखनम्

यह विकल्प सभी छात्रों के लिए दिया गया है। छात्र मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि बदल सकते हैं। अतः अङ्क दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

4 .कथा पूर्ति–इस प्रश्न में कुल 10 रिक्त स्थान हैं । प्रत्येक उत्तर के लिए 1/2 अङ्क निर्धारित है । **10X1/2=5**

(i) कथयति (ii) वनम् (iii) उन्नत: (iv) हरिता: (v) पथिकानाम् (vi) प्राप्नुवन्ति (vii) पोषयन्ति (viii) वस्तूनि (ix) अन्येभ्य: (x) आत्महानिम्

अथवा

संवाद पूर्ति - इस प्रश्न में कुल 5 रिक्त स्थान हैं। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है। **5x1 =5**

(i) (2) शुभप्रभातम् किं सर्वं कुशलम् ?

(ii) (4) तव कार्यमपि अपूर्णमस्ति ।

(iii) (3) यथा शीघ्रं गृहं गच्छ ।

(iv) (5) त्वं स्वास्थ्यस्य महत्त्वं अपि अवबोधय ।

(v) (1) शीघ्रमेव स्वस्थो भव ।

खण्ड :-'ग' (Section -C) (**अनुप्रयुक्तं व्याकरणम्) 25 अङ्का:**

5. संधि - संधिच्छेद - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अङ्क अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) प्रिय+छात्राः (ii) इत्येतद् (iii) दुष्टबुद्धिः+ तु (iv) पितुरुपदेशेन (v) निधनैकनिष्ठम्

6. समास - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य समस्त पद अथवा विग्रह की समझ है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) D लोकस्य यात्रा अथवा A लोके यात्रा (ii) B अपूर्वः (iii) C बककाकौ (iv) C सविषादम्

(v) A कृष्णः च अर्जुनः च

7. प्रकृति-प्रत्यय - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) C दिव्य+ टाप् (ii) D बुद्धिमती (iii) B सम+ तल् (iv) A वार्षिकम् (v) A कीदृश+ ङीप्

8. वाच्य - (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) त्वम् (ii) खाद्यते (iii) दुग्धम् (iv) अन्नम्

9. कालबोधक शब्द- (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अङ्क अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) चतुर् /चतुर्वादने / चतुः (ii) सार्द्ध षट् / षड् (iii) सपाद-अष्ट (iv) पादोन -दश

10. अव्यय - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1 =4**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) च (ii) इव (iii) तर्हि (iv) इति (v) नूनम्

11 अशुद्धि-संशोधन - (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3x1 =3**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) C उत्सुकाः (ii) B श्रेयः (iii) B एषः (iv) D मुग्धे!

खण्ड :-'घ '(Section - **D**) **(पठितम् अवबोधनम्) 30 अङ्का:**

12 गद्यांशम् - **5**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। छात्र उत्तर में पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। यदि छात्र द्वारा लिखे गए वाक्य में सही उत्तर का प्रयोग किया गया हो तो पूर्ण अङ्क दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) अश्वाः (ख) भयत्रस्ताः (ग) राजा

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) तेषु केचिद् दग्धा : ---------- गता: ।

(ख) हा! हता: वयम्। / हा! हता: वयम् अवधीरिता: अस्माभि: गुरुजनोपदेशा: ।

(ग) दग्धां हयशालां विज्ञाय । / राजा ---------अपृच्छत् - हा! दग्धा: मे घोटका: कथं रक्षणीया:------- क्रियताम्? / राजा अश्वानाम् रक्षणार्थं वैद्यान् आहूय अपृच्छत्।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) अधावन् (ख) दग्धाम् (ग) कपयः

13.पद्यांशम् - **5**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। छात्र पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। यदि छात्र द्वारा लिखे गए वाक्य में सही उत्तर का प्रयोग किया गया हो तो पूर्ण अङ्क दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) अपूर्वः (ख) सञ्चयात् (ग) कोशः

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) सरस्वत्या:/भारत्या: कोश: अपूर्व: विद्यते ।

(ख) कोशः व्ययतः वृद्धिम् आयाति ।

(ग) सरस्वत्या:/भारत्या: कोश: व्ययतः वृद्धिम् आयाति सञ्चयात् च क्षयमायाति।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) विद्यते (ख) कोशः (ग) कोशः

14.नाट्यांशम् - **5**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है। छात्र पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं।

यदि छात्र द्वारा लिखे गए वाक्य में सही उत्तर का प्रयोग किया गया हो तो पूर्ण अङ्क दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत- (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1/2=1**

(क) मीनान् **अथवा** वराकान् मीनान् (ख) विधात्रा (ग) मयूरस्य **अथवा** मम

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत-(केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) मयूरः सर्पभक्षकः अस्ति ।

(ख) मयूरस्य केकारवं श्रुत्वा कोकिलः लज्जते ।

(ग) मयूरस्य चारुवर्तुलचंद्रिका-शोभितानाम् पिच्छानाम् अपूर्वं सौन्दर्यम् अस्ति ।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2x1=2**

(क) पिच्छानाम् (ख) कोकिलः (ग) मीनान्

15. प्रश्ननिर्माण - (केवलं पञ्चप्रश्नाः) **5x1 =5**

इस प्रश्न का उत्तर एकपदात्मक अथवा वाक्यात्मक हो सकता है। वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ न कि पूरे अङ्क । इस प्रश्न में अवबोधन प्रमुख है तथा विकल्पात्मक उत्तर हो सकते हैं ।

(i) केन / कथम् (ii) कस्मै (iii) कस्य (iv) कः (v) केषाम् (vi) कुत्र/ कस्याम्

16. अन्वय- **4x 1/2 =2**

मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) क्रोधात् (ii) स्मृतिविभ्रमः (iii) बुद्धिनाशः (iv) बुद्धिनाशात्

अथवा

भावार्थ - मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) मन्त्री (ii) कुशलः (iii) परिषदि (iv) तिरस्क्रियते

17. उचितार्थम् - (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4x1=4**

सही विकल्प-चयन के लिए पूर्ण अङ्क देय है। प्रत्येक उत्तर के लिए 1 अङ्क निर्धारित है।

(i) A कमलम् (ii) C भाग्यविलासः (iii) A अक्षतचूर्णम् (iv) D पर्वताः (v) C पूर्वम्

18. पठितकथापूर्तिः - **8X1/2=4**

मञ्जूषा से चुने गए सही विकल्प के लिए ½ अङ्क निर्धारित है।

(i) बुद्धिमान् (ii) दानशालानाम् (iii) अर्थिनः (iv) एकदा (v) याचकानां (vi) निश्चयम्

(vii) व्याकुलाः (viii) इन्द्रः

SET-4

Series #CDBA

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code **52**

रोल नं.
Roll No. | | | | | | | | |

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें ।
Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं ।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **18** प्रश्न हैं ।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।
- **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें ।**
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे ।
- Please check that this question paper contains **15** printed pages.
- Please check that this question paper contains **18** questions.
- Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- **Please write down the serial number of the question in the answer-book before attempting it.**
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम्

SANSKRIT

अवधि : होरात्रयम्
निर्धारित समय : 3 घण्टे
Time allowed : 3 hours

पूर्णाङ्काः : 80
अधिकतम अंक : 80
Maximum Marks : 80

General Instructions :

Question paper is divided into 4 sections.

It has total 18 questions.

***Section A** – 1 Question no. 1 to 1*

***Section B** – 3 Questions no. 2 to 4*

***Section C** – 7 Questions no. 5 to 11*

***Section D** – 7 Questions no. 12 to 18*

Attempt questions as per specific instructions.

Write question no. in answer book before attempting it.

सामान्य निर्देशाः

अस्मिन् प्रश्नपत्रे ***चत्वारः*** *खण्डाः सन्ति ।*

अस्मिन् प्रश्नपत्रे अष्टादश ***(18)*** *प्रश्नाः सन्ति ।*

खण्डः 'क' *– 1 – प्रश्नसंख्या 1*

खण्डः 'ख' *– 3 – प्रश्नसंख्या 2 – 4*

खण्डः 'ग' *– 7 – प्रश्नसंख्या 5 – 11*

खण्डः 'घ' *– 7 – प्रश्नसंख्या 12 – 18*

विशिष्टनिर्देशानुसारं प्रश्नाः समाधेयाः ।

उत्तरपुस्तिकायां लेखनात् पूर्वं सर्वप्रथमं प्रश्नसंख्या लेखनीया ।

खण्डः 'क' *10 अङ्काः*

अपठितावबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *10*

'संस्कृतभाषा सर्वभाषाणां जननी' इत्युच्यते । परम् अद्यत्वे छात्राणां मध्ये एकः चर्चितः प्रश्नः वर्तते यत् "संस्कृतपठनेन के लाभाः ?" अर्थात् संस्कृतपठनेन जीवनवृत्तेः अवसराः के ? वस्तुतः भौतिके युगे ईदृशी जिज्ञासा स्वाभाविकी एव । अस्याः जिज्ञासायाः समुचितं समाधानं सञ्चारमाध्यमेन कर्तुं शक्यते । वयम् पश्यामः यत् अद्यत्वे संस्कृतपठनेन नैके लाभाः सन्ति । संस्कृतभाषा विश्वस्य प्राचीनतमासु भाषासु अन्यतमा अस्ति । ऐतिहासिकदृष्ट्या संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते । आधुनिकसंस्कृतस्य वैज्ञानिकभाषारूपेण सर्वत्र महत्त्वपूर्णं स्थानं दृश्यते । यदा विश्वं कृत्रिममेधा विषये अनुसन्धानं करोति तत्र संस्कृतं महत् साहाय्यं कर्तुं शक्नोति । यतो हि संस्कृतस्य व्याकरणं पूर्णतया वैज्ञानिकम् अस्ति । वर्तमान समये संस्कृतस्य अध्येतारः शिक्षणकौशल-चिकित्सा-खगोल-विद्या-वास्तुविद्या-'आई.ए.एस.' प्रभृति । सर्वेषु क्षेत्रेषु स्वप्रतिभाप्रदर्शनं कुर्वन्ति । अस्माकं संस्कृतिः संस्कृताधारिता अपि । अत एव संस्कृतभाषायाः अध्ययनं जीवनमूल्यपरकम् जीवनवृत्तिसाधनपरम् च अस्ति, नात्र कोऽपि सन्देहः ।

(अ) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(i) सर्वभाषाणां जननी का ?

(ii) अस्माकं संस्कृतिः का आधारिता वर्तते ?

(iii) कस्य व्याकरणं वैज्ञानिकम् ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×2=4*

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्या के महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते ?

(ii) वर्तमानसमये शिक्षणकौशलादिषु सर्वेषु क्षेत्रेषु के स्वप्रतिभा-प्रदर्शनं कुर्वन्ति ?

(iii) संस्कृतभाषायाः अध्ययनं कीदृशम् अस्ति ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत । *1*

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) 'पश्यामः' इति क्रिया पदस्य कर्तृपदं किम् ?

(A) नैके

(B) वयम्

(C) लाभाः

(D) संस्कृतपठनेन

(ii) 'समुचितम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(A) समाधानम्

(B) संस्कृतशिक्षकः

(C) स्वानुभवैः

(D) जिज्ञासायाः

(iii) 'हानयः' इति पदस्य किं विपर्ययपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(A) सन्ति

(B) लिखिताः

(C) लाभाः

(D) नैके

(iv) 'अध्येतारः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किं प्रयुक्तम् ?

(A) अस्ति

(B) सन्ति

(C) भजन्ते

(D) कुर्वन्ति

खण्डः 'ख'

15 अङ्काः

रचनात्मकं कार्यम्

2. भवान् सौरवः । स्वमित्रं शाश्वतं प्रति स्वयात्रावृत्तान्तविषये लिखितं पत्रं मञ्जूषायाः पदैः पूरयित्वा पुनः लिखतु । $10\times\frac{1}{2}=5$

प्रयागराजतः

दिनाङ्कः _____

प्रिय मित्र (i) _____ !

सस्नेहं (ii) _____

अत्र सर्व कुशलं तत्रास्तु । गतमासे अहं (iii) _____ शिमलां गतवान् । तत्र पर्वतानां (iv) _____ दृष्ट्वा मम मनः अतीव (v) _____ जातम् । तत्र (vi) _____ पर्यावरणं वर्तते । शिमला (vii) _____ राजधानी अस्ति । अतः तत्र सर्वत्र विकासः दृश्यते । देशात् विदेशेभ्यः च पर्यटकाः भ्रमणाय (viii) _____ आगच्छन्ति । अहमपि शिमलाभ्रमणं कृत्वा आत्मानं (ix) _____ मन्ये । भवान् अपि समयं प्राप्य एकवारं शिमलां गच्छेत् ।

भवदीयं प्रियं मित्रम्

(x) _____ ।

मञ्जूषा

सौरवः, शिमलाम्, भ्रमणाय, प्रसन्नम्, धन्यम्, सौन्दर्यम्, शुद्धम्, हिमाचलप्रदेशस्य, नमोनमः, शाश्वत !

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत । *5×1=5*

मञ्जूषा

सुन्दराणि, अनेकानि, चित्राणि, ऐतिहासिकस्थानानि, भवनानि, नौका, नद्याम्, ताजमहलम्, पर्वता:, सन्ति, मन्दिरम्, रक्तदुर्गम् ।

अथवा

निम्नलिखितं विषयमधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चभि: संस्कृतवाक्यै: एकम् अनुच्छेदं लिखत :

'मम प्रियं पुस्तकम्'

मञ्जूषा

मम, पठने, महती, ज्ञानस्य, साधनम्, भगवद्गीता, पुस्तकम्, प्रियम्, रुचि:, गीतायाम्, भण्डार:, कर्मयोग:, भक्तियोग:, अर्जुनम् प्रति, उपदेश: ।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत : (केवलं वाक्यपञ्चकम्) *5×1=5*

(i) मधुर मेरा मित्र है ।
Madhur is my friend.

(ii) अनेक लोग उद्यान में घूम रहे हैं ।
Many people are walking in the park.

(iii) हम सब घर जा रहे हैं ।
We all are going home.

(iv) रमा ने कल संस्कृत गीत गाया ।
Rama sang a Sanskrit song yesterday.

(v) विद्यालय में सौ शिक्षक हैं ।
There are hundred teachers in the school.

(vi) कल दस बजे परीक्षा होगी ।
The examination will be held tomorrow at 10 o'clock.

(vii) मैं हिन्दी भाषा जानता हूँ ।
I know Hindi language.

खण्डः 'ग' *25 अङ्काः*

अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) अभियुक्तः + च अतीव कृषकायः ।

(ii) बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत् ।

(iii) न कः + अपि त्रैलोक्ये मत्सदृशः ।

(iv) धिङ् मामेवं भूतम् ।

(v) सर्वथा सम्यगुक्तम् ।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्य: चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) किं <u>वनराजपदाय</u> सुपात्रं चीयते ?

(A) वनराज: पदाय

(B) वनराजा पदाय

(C) वनराजे पदाय

(D) वनराजस्य पदाय

(ii) दीने पुत्रे माता <u>कृपया आर्द्रं हृदयं</u> यस्या: सा भवेत् ।

(A) कृपार्द्रहृदया

(B) कृपयार्द्रहृदया

(C) कृपहृदयार्द्रा

(D) कृपाद्राहृदया

(iii) <u>कुशलवौ</u> सभां प्रविशत: ।

(A) लव: कुशा: च

(B) कुश: लवौ च

(C) कुश: च लव: च

(D) कुशौ च लवौ च

(iv) <u>प्रजासुखे</u> सुखं राज्ञ: ।

(A) प्रजा सुखे च

(B) प्रजानां सुखे

(C) प्रजा: सुखं च

(D) प्रजाया: सुखं च

(v) <u>सव्यवधानं</u> न चारित्रलोपाय ।

(A) व्यवधानं सह

(B) व्यवधानेन सहितम्

(C) व्यवधानाय सहितम्

(D) व्यवधानस्य सहितम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्य: चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) 'विद्वान्' एव चक्षुष्मान् प्रकीर्तित: ।

(A) चक्षुष् + टाप्

(B) चक्षुष् + मतुप्

(C) चक्षुष् + ङीप्

(D) चक्षुष् + वतुप्

(ii) मम नृत्यं प्रकृते: आराधन + टाप् ।

(A) आराधनम्

(B) आराधन:

(C) आराधना

(D) आराधनता

(iii) चित्ते 'अवक्रता' भवेत् ।

(A) अवक्र + टाप्

(B) अवक्र + ङीप्

(C) अवक्र + त्व

(D) अवक्र + तल्

(iv) इयं काचित् व्याघ्रमारी इति ।

(A) व्याघ्रमार + टाप्

(B) व्याघ्रमार + ङीप्

(C) व्याघ्रमार + मतुप्

(D) व्याघ्रमार + ई

(v) वेदानां महत् + त्व को न जानाति ?

(A) महत्त्वम्

(B) महत्ता

(C) महत्वम्

(D) महात्वम्

8. वाच्यानुसारम् उचितपदै: रिक्तस्थानानि पूरयित्वा संवादं पुन: लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) *शिवा* – रमे ! अद्य विलम्बेन कथम् ?
रमा – शिवे ! अद्य _____ उत्सवं द्रष्टुं गच्छामि ।

(A) मम

(B) माम्

(C) मया

(D) अहम्

(ii) *शिवा* – किं तत्र तव सखी अपि गच्छति ?
रमा – नहि, तत्र _____ एव गम्यते ।

(A) अहम्

(B) सख्या

(C) वयम्

(D) मया

(iii) *शिवा* – साधु ! किं तत्र जना: अपि उत्सवं पश्यन्ति ?
रमा – आम्, तत्र जनै: अपि _____ दृश्यते ।

(A) उत्सव:

(B) उत्सवम्

(C) उत्सवान्

(D) उत्सवौ

(iv) *शिवा* – रमे ! अद्य विद्यालये सङ्गीत-प्रतियोगिता भवति ।
रमा – शोभनम् । तत्र मया अपि गीतं _____ ।

(A) गायामि

(B) गायति

(C) गीयते

(D) गीयन्ते

9. कालबोधकशब्दै: अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) : *4×1=4*

(i) चरितार्थ: प्रात: 7:00 वादने उद्यानं गच्छति ।

(ii) 8:00 वादने स: गृहं प्रत्यागच्छति ।

(iii) तस्य प्रथमा कक्ष्या 9:30 वादने भवति ।

(iv) 12:45 वादने स: अध्ययनकार्यात् मुक्तो भवति ।

(v) स: 2:15 वादने क्रीडितुं क्रीडाक्षेत्रं गच्छति ।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तै: उचितै: अव्ययपदै: अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) गङ्गा हिमालयात् प्रभवति, यमुना _____ प्रभवति ?

(ii) विद्यालये _____ कार्यक्रम: भविष्यति ।

(iii) _____ वृष्टि: प्रारभत ।

(iv) धनस्य _____ प्रयोगं मा कुर्यु: ।

मञ्जूषा

सहसा, वृथा, श्व:, कुत:

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुन: लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) क्रीडाक्षेत्रे छात्रा: पठथ: ।

(A) पठसि

(B) पठथ

(C) पठाम:

(D) पठन्ति

(ii) ह्य: विद्यालयस्य वार्षिकोत्सव: भविष्यति ।

(A) भवति

(B) भवतु

(C) अभवत्

(D) भवेत्

(iii) बलीवर्दः शरीरेण दुर्बलम् आसीत् ।

(A) दुर्बलः

(B) दुर्बला

(C) दुर्बलस्य

(D) दुर्बलात्

(iv) महावृक्षाः सेवितव्यः ।

(A) महावृक्षे

(B) महावृक्षः

(C) महावृक्षस्य

(D) महावृक्षम्

खण्डः 'घ' *30*

पठितावबोधनम्

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

आरक्षी सुपुष्टदेह आसीत्, अभियुक्तश्च अतीव कृशकायः । भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत् । स भारवेदनया क्रन्दति स्म । तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच — "रे दुष्ट ! तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया मञ्जूषाया ग्रहणाद् वारितः । इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व । अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे" इति प्रोच्य उच्चैः अहसत् । यथाकथञ्चिद् उभौ शवमानीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ । न्यायाधीशेन पुनस्तौ घटनायाः विषये वक्तुमादिष्टौ । आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवति आश्चर्यम् अघटत् स शवः प्रावारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान् — मान्यवर ! एतेन आरक्षिणा अध्वनि यदुक्तं तद् वर्णयामि 'त्वयाऽहं चोरितायाः मञ्जूषायाः ग्रहणाद् वारितः, अतः निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व ।'

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) सुपुष्टदेहः कः आसीत् ?

(ख) अभियुक्ताय भारवतः कस्य वहनं दुष्करम् आसीत् ?

(ग) कृशकायः कः आसीत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) आरक्षी अभियुक्तं प्रति दण्डविषये किम् प्रोच्य उच्चैः अहसत् ?

(ख) अभियुक्तः कया क्रन्दति स्म ?

(ग) उभौ शवम् आनीय कुत्र स्थापितवन्तौ ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे अत्र वाक्ये कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'चोरितायाः' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(ग) 'प्रणम्य' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत : *5*

पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत् ।
पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता ।।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) पिता कदा विद्याधनं यच्छति ?

(ख) पिता कस्मै विद्याधनं यच्छति ?

(ग) कः तपः तेपे ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) का उक्तिः कृतज्ञता ?

(ख) पिता पुत्राय कीदृशं विद्याधनं यच्छति ?

(ग) पिता पुत्राय बाल्ये कीदृशं धनं यच्छति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'सुताय' इति पदस्य पर्यायपदं किम् ?

(ख) 'महत्' इति पदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(ग) 'यच्छति' इति पदस्य कर्तृपदं किम् ?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

रामः – अहो ! उदात्तरम्यः समुदाचारः । किं नामधेयो भवतोर्गुरुः ?

लवः – ननु भगवान् वाल्मीकिः ।

रामः – केन सम्बन्धेन ?

लवः – उपनयनोपदेशेन ।

रामः – अहमत्रभवतोः जनकं नामतो वेदितुमिच्छामि ।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेयम् । न कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति ।

रामः – अहो माहात्म्यम् ।

कुशः – जानाम्यहं तस्य नामधेयम् ।

रामः – कथ्यताम् ।

कुशः – निरनुक्रोशो नाम ।

रामः – वयस्य, अपूर्वं खलु नामधेयम् ।

विदूषकः – (विचिन्त्य) एवं तावत् पृच्छामि । निरनुक्रोश इति क एवं भणति ?

कुशः – अम्बा ।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) लवस्य गुरोः नाम किम् ?

(ख) लवकुशयोः गुरोः नाम कः पृच्छति ?

(ग) लवस्य पितुः नाम कः जानाति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) वाल्मीकिः केन सम्बन्धेन लवकुशयोः गुरुः अस्ति ?

(ख) कुशः स्वपितुः नाम किम् ज्ञापयति ?

(ग) कः लवकुशयोः जनकस्य नाम वेदितुम् इच्छति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(क) 'वाल्मीकिः' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

(ख) 'जानामि' इति पदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) 'माता' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

15. अधोलिखित-रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) यः आत्मनः श्रेयः इच्छति ।

(ii) सुरभिः पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिति ।

(iii) त्वं मानुषात् बिभेषि ।

(iv) काकः कृष्णः भवति ।

(v) हरिततरूणां माला रमणीया ।

16. मञ्जूषायाः सहायतया अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखत : *4×1=4*

'प्रस्तरतले लतातरुगुल्मा नो भवन्तु पिष्टाः ।
पाषाणी सभ्यता निसर्गे स्यान्न समाविष्टा ।।
मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम् । शुचि ।।

अन्वयः –

(i) _____ प्रस्तरतले पिष्टाः नो (ii) _____ । निसर्गे (iii) _____ सभ्यता समाविष्टा न (iv) _____ । मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम् ।

मञ्जूषा

पाषाणी, स्यात्, लतातरूगुल्माः, भवन्तु

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि मञ्जूषायाः साहाय्येन पूरयित्वा पुनः लिखत :

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः ।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम् ।।

भावार्थः –

वने केवलम् (i) _____ एव (ii) _____ स्वाभिमानी पक्षी वसति । सः (iii) _____ वा म्रियते अथवा केवलं जलं (iv) _____ याचते अर्थात् सः सर्वं न याचते ।

मञ्जूषा

चातकः, एकः, पिपासितः, इन्द्रदेवम्

17. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं संयोज्य पुनः लिखत : $8\times\frac{1}{2}=4$

(i) निर्धनस्य पुत्रः छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नो जातः ।

(ii) तेन वित्तेन स्वपुत्रं एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं कारितवान् ।

(iii) कश्चन निर्धनः जनः परिश्रमेण किञ्चित् धनम् अर्जितवान् ।

(iv) पुत्रस्य रुग्णतां श्रुत्वा पिता व्याकुलो जातः ।

(v) पुत्रः छात्रावासे रुग्णः जातः ।

(vi) सायङ्कालो जातः परं गन्तव्यात् सः पुत्रः दूरे आसीत् ।

(vii) निर्धनः स्वपुत्रं द्रष्टुं पदातिः एव प्राचलत् ।

(viii) सः पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुं कमपि गृहम् उपागतः ।

18. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत :
(केवलं प्रश्नत्रयम्) $3\times1=3$

(i) कश्चन निर्धनः <u>वित्तम्</u> उपार्जितवान् ।

(A) वायुम् (B) फलम्
(C) धनम् (D) अन्नम्

(ii) <u>अपरः</u> वानरः सिंहस्य पुच्छं धुनाति ।

(A) अनेकाः (B) अन्यः
(C) प्रथमः (D) एकः

(iii) रसालमुकुलानि <u>भृङ्गाः</u> समाश्रयन्ते ।

(A) हयाः (B) नागाः
(C) गजाः (D) भ्रमराः

(iv) <u>वासव</u> ! अहं पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिमि ।

(A) पुत्र ! (B) इन्द्र !
(C) गणेश ! (D) शिव !

Marking Scheme Strictly Confidential (For Internal and Restricted use only)
Senior School Certificate Examination, 2024

Series #CDBA (QP **Code 52**) Set 4

General Instructions: -	
1	You are aware that evaluation is the most important process in the actual and correct assessment of the candidates. A small mistake in evaluation may lead to serious problems which may affect the future of the candidates, education system and teaching profession. To avoid mistakes, it is requested that before starting evaluation, you must read and understand the spot evaluation guidelines carefully.
2	**"Evaluation policy is a confidential policy as it is related to the confidentiality of the examinations conducted, Evaluation done and several other aspects. Its' leakage to public in any manner could lead to derailment of the examination system and affect the life and future of millions of candidates. Sharing this policy/document to anyone, publishing in any magazine and printing in News Paper/Website etc may invite action under various rules of the Board and IPC."**
3	Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed. **However, while evaluating, answers which are based on latest information or knowledge and/or are innovative, they may be assessed for their correctness otherwise and due marks be awarded to them. In class-X, while evaluating two competency-based questions, please try to understand given answer and even if reply is not from marking scheme but correct competency is enumerated by the candidate, due marks should be awarded.**
4	The Marking scheme carries only suggested value points for the answers These are in the nature of Guidelines only and do not constitute the complete answer. The students can have their own expression and if the expression is correct, the due marks should be awarded accordingly.
5	The Head-Examiner must go through the first five answer books evaluated by each evaluator on the first day, to ensure that evaluation has been carried out as per the instructions given in the Marking Scheme. If there is any variation, the same should be zero after delibration and discussion. The remaining answer books meant for evaluation shall be given only after ensuring that there is no significant variation in the marking of individual evaluators.
6	Evaluators will mark(√) wherever answer is correct. For wrong answer CROSS 'X" be marked. Evaluators will not put right (✓)while evaluating which gives an impression that answer is correct and no marks are awarded. **This is most common mistake which evaluators are committing.**
7	If a question has parts, please award marks on the right-hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totaled up and written in the left-hand margin and encircled. This may be followed strictly.
8	If a question does not have any parts, marks must be awarded in the left-hand margin and encircled. This may also be followed strictly.
9	If a student has attempted an extra question, answer of the question deserving more marks should be retained and the other answer scored out with a note **"Extra Question"**.
10	No marks to be deducted for the cumulative effect of an error. It should be penalized only once.
11	A full scale of marks _____(example 0 to 80/70/60/50/40/30 marks as given in Question Paper) has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.
12	Every examiner has to necessarily do evaluation work for full working hours i.e., 8 hours every day and evaluate 20 answer books per day in main subjects and 25 answer books per day in other subjects (Details are given in Spot Guidelines).This is in view of the reduced syllabus and number of questions in question paper.
13	Ensure that you do not make the following common types of errors committed by the Examiner in the past:- ● Leaving answer or part thereof unassessed in an answer book. ● Giving more marks for an answer than assigned to it. ● Wrong totaling of marks awarded on an answer. ● Wrong transfer of marks from the inside pages of the answer book to the title page. ● Wrong question wise totaling on the title page. ● Wrong totaling of marks of the two columns on the title page. ● Wrong grand total. ● Marks in words and figures not tallying/not same. ● Wrong transfer of marks from the answer book to online award list. ● Answers marked as correct, but marks not awarded. (Ensure that the right tick mark is correctly and clearly indicated. It should merely be a line. Same is with the X for incorrect answer.) ● Half or a part of answer marked correct and the rest as wrong, but no marks awarded.
14	While evaluating the answer books if the answer is found to be totally incorrect, it should be marked as cross (X) and awarded zero (0)Marks.
15	Any un assessed portion, non-carrying over of marks to the title page, or totaling error detected by the candidate shall damage the prestige of all the personnel engaged in the evaluation work as also of the Board. Hence, in order to uphold the prestige of all concerned, it is again reiterated that the instructions be followed meticulously and judiciously.
16	The Examiners should acquaint themselves with the guidelines given in the "**Guidelines for spot Evaluation**" before starting the actual evaluation.
17	Every Examiner shall also ensure that all the answers are evaluated, marks carried over to the title page, correctly totaled and written in figures and words.
18	The candidates are entitled to obtain photocopy of the Answer Book on request on payment of the prescribed processing fee. All Examiners/Additional Head Examiners/Head Examiners are once again reminded that they must ensure that evaluation is carried out strictly as per value points for each answer as given in the Marking Scheme.

कृपया ध्यान दीजिएः

1। कुछ प्रश्नों के विकल्पात्मक उत्तर भी हो सकते हैं। इस अंक योजना में दिए गए उत्तर सुझावात्मक हैं। इनके अतिरिक्त भी संदर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अंक दिए जाएँ।

2। अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं। विद्यार्थी अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग भी कर सकते हैं इसके लिए भी अंक दिए जाएँ। विद्यार्थी उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते हैं तो अंशतः अंक काटे जाएँ संपूर्ण नहीं।

3। त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूरे अंक।

4। आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अंक अवश्य दिए जाएँ।

5। खण्ड 'ख' में (रचनात्मकं कार्यम्) के अन्तर्गत 'चित्र वर्णन' व 'अनुच्छेद लेखन' में विकल्प समझा जाए। बच्चों ने जो भाग भी किया हो अंक दिए जाएँ। वाक्य संरचना प्रमुख है न कि वाक्य का सौंदर्य तत्त्व। आंशिक वाक्य-शुद्धता के लिए भी अंक दिए जाएँ।

6। जिन प्रश्नों में बच्चों को उत्तर लिखने के लिए अतिरिक्त प्रश्न दिए गए है वहाँ किसी भी क्रम में प्रश्नों के सही उत्तर लिखने पर अङ्क दिए जाएँ। जैसेः- दिए गए **3** प्रश्नों में से किन्हीं भी **2** सही उत्तरों पर अङ्क दिए जाएँ चाहे **3** में से पहला उत्तर गलत ही हो , अन्तिम दो प्रश्नों को सही माना जाए।

संकेतात्मक उत्तर व अंक विभाजन ः

खण्डः 'क' (अपठित अवबोधनम्) 10

1 (अ) एकपदेन उत्तरत- प्रत्येक प्रश्न के लिए **1** अंक। (**केवलं प्रश्नद्वयम्**) **1×2=2**

(i) संस्कृतभाषा/ संस्कृतम्
(ii) संस्कृताधारिता
(iii) संस्कृतस्य

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए **2** अंक। (**केवलं प्रश्नद्वयम्**) **2×2=4**

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्या संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्ण स्थानं भजन्ते ।
(ii) वर्तमानसमये....संस्कृतस्य अध्येतारः ..... प्रभृति..... कुर्वन्ति।
(iii) ....जीवनमूल्यपरकं जीवनवृत्तिसाधनपरम्..... अस्ति।

(इ) 'संस्कृतभाषा'/ संस्कृतस्य महत्त्वम् अथवा संस्कृतपठनस्य लाभाः अथवा अन्य उपयुक्त शीर्षक। **1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत-प्रत्येक भाग के लिए **1** अंक। (**केवलं प्रश्नत्रयम्**) **3×1=3**

(i) B वयम् (ii) A समाधानम् (iii) C लाभाः (iii) D कुर्वन्ति

खण्डः 'ख' (रचनात्मकं कार्यम्) 15

2 पत्रलेखनम् - **10** रिक्तस्थान ।प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। **10×½=5**

(i) शाश्वत! (ii) नमोनमः (iii) भ्रमणाय (iv) सौन्दर्यम् (V) प्रसन्नम्

(vi) शुद्धम् (vii) हिमाचलप्रदेशस्य (viii) शिमलाम् (ix) धन्यम् (x) सौरवः

3 चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् **5×1=5**

बच्चों से सरल,संक्षिप्त वाक्य पूर्ति अपेक्षित है। केवल वाक्य की शुद्धता देखी जाए। इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्वपूर्ण नहीं। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएँ ।मंजूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं -आवश्यक नहीं। वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य -निर्माण कर सकते हैं। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि भी बदल सकते हैं अतः अंक दिए जाएँ। त्रुटियों के अंक अंशतः काटे जाएँ। पूर्णतया शुद्ध होने पर ही **5** अंक दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए **1** अंक है।

अथवा (OR) **अनुच्छेदलेखनम्** 'मम प्रियं पुस्तकम्'

यह विकल्प **सबके लिए** दिया गया है। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि बदल सकते हैं। अंक दिए जाएँ। इस प्रश्न के **5** अंक हैं। प्रत्येक वाक्य के लिए **1** अंक है।

4 संस्कृत अनुवाद के प्रश्न में बच्चे संस्कृत में पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं , अतः अङ्क दिए जाएँ। त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ। आंशिक रूप से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अङ्क अवश्य दिए जाएँ। अनुवाद करने के लिए बच्चे हिन्दी या अंग्रेज़ी के वाक्य को आधार बना सकते हैं इसका ध्यान रखा जाए। प्रत्येक भाग के लिए 1 अङ्क।

(केवलं वाक्यपञ्चकम्) **5×1=5**

(i) मधुरः मम/ मदीयं/मे मित्रम्/सखा अस्ति।
(ii) अनेके/ बहवः जनाः / नागरिकाः उद्याने/ उपवने/ वाटिककायां भ्रमन्ति / विचरन्ति/अटन्ति।
(iii) वयं/ वयं सर्वे गृहं गच्छामः।
(iv) रमा ह्यः संस्कृतगीतं/ संस्कृतस्य गीतं/ संस्कृतस्य गानं अगायत्/गीतवती।
(v) विद्यालये शतं शिक्षकाः/अध्यापकाः सन्ति/विद्यन्ते/वर्तन्ते।
(vi) श्वः दशवादने परीक्षा भविष्यति।
(vii) अहं हिन्दीभाषां जानामि।

खण्डः 'ग' (Section-C)(अनुप्रयुक्त व्याकरणम्) 25 अंकाः

5 संधि-संधिच्छेद - **4×1=4**

आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) अभियुक्तश्च (ii) पदातिः + एव (iii) कोऽपि (iv) धिक् + मामेवं (v) सम्यक् + उक्तम्

6 समास - **4×1=4**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य 'समस्तपद' अथवा 'विग्रह' की समझ है। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) D वनराजस्य पदाय (ii) A कृपार्द्रहृदया (iii) C कुशः च लवः च
(iv) B प्रजानां सुखे (v) B व्यवधानेन सहितम्

7 प्रकृति -प्रत्यय - **4×1=4**

इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) B चक्षुष् + मतुप् (ii) C आराधना (iii) D अवक्र+तल्
(iv) B व्याघ्रमार + ङीप् (v) A महत्त्वम्

8 वाच्य - **3×1=3**

इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) D अहम् (ii)D मया (iii)A उत्सवः (iv)C गीयते

9 कालबोधक शब्द **4×1=4**

इस प्रश्न में आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) सप्त (ii) अष्ट (iii) सार्ध-नव (iv) पादोन-एक/पादोनैक (v) सपाद-द्वि

10 अव्यय **3×1=3**

उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) कुतः (ii) श्वः (iii) सहसा (iv) वृथा

11 अशुद्धि संशोधन **3×1=3**

इस प्रश्न में प्रत्येक रिक्तस्थान के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) D पठन्ति (ii) C अभवत् (iii) A दुर्बलः (iv) B महावृक्षः

खण्डः 'घ' (पठितावबोधनम्) 30 अङ्काः

12 गद्यांशं इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है । बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएँ। आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) आरक्षी (ख) शवस्य (ग) अभियुक्तः

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) रे दुष्ट! अस्मिन् चौर्याभियोगे.....लप्स्यसे। (ख) ...भारवेदनया... । (ग) ...एकस्मिन् चत्वरे...।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) त्वम् (ख) मञ्जूषायाः (ग) अभिवाद्य

13 पद्यांशं इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है । बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएँ। आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) बाल्ये (ख) पुत्राय (ग) पिता

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) ...पिता किं तपस्तेपे...। (ख) ...महत्...। (ग) ...विद्याधनं...।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) पुत्राय (ख) विद्याधनम् (ग) पिता

14 नाट्यांशः इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है । बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं। पूर्ण अंक दिए जाएँ। आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) वाल्मीकिः (ख) रामः (ग) कुशः

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) ...उपनयनोपदेशेन... । (ख) ...निरनुक्रोशः...। (ग) ...रामः...।

(iii) भाषिककार्यम् - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $2\times1=2$

(क) भगवान् (ख) अहम् (ग) अम्बा

15 प्रश्ननिर्माण -संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल प्रश्नवाचक शब्द लिख सकते हैं। वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूरे अंक। इस प्रश्न में अवबोधन प्रमुख है तथा विकल्पात्मक उत्तर हो सकते हैं। $4\times1=4$

(i) किम् (ii) का (iii) कस्मात् (iv) कीदृशः (v) केषाम् (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

16 अन्वय-संबंधी बच्चे मञ्जूषा से केवल पद चुनकर भी लिख सकते हैं। प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $4\times1=4$

(i) लतातरुगुल्माः (ii) भवन्तु (iii) पाषाणी (iv) स्यात्

अथवा

भावार्थ-संबंधी बच्चे मञ्जूषा से केवल पद चुनकर भी लिख सकते हैं। प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। $4\times1=4$

(i) चातकः /एकः (ii) एकः / चातकः (iii) एकः पिपासितः (iv) इन्द्रदेवम्

17 **<u>कथाक्रम -संबंधी</u>** इस प्रश्न के उत्तर में वाक्यों में तार्किक संबंध होना अपेक्षित है। प्रश्न बोधात्मक है स्मृति आधारित नहीं। केवल वाक्यक्रम लिखने पर भी अंक दिए जाएँ। वर्तनी आदि द्रष्टव्य नहीं। **$8 \times \frac{1}{2} = 4$**

1 (iii) कश्चन ..... अर्जितवान्।
2 (ii) तेन ..... कारितवान्।
3 (i) निर्धनस्य ..... जातः।
4 (v) पुत्रः ..... जातः।
5 (iv) पुत्रस्य ..... जातः।
6 (vii) निर्धनः ..... प्राचलत्।
7 (vi) सायङ्कालो ..... आसीत्।
8 (viii) सः ..... उपागतः।

आंशिक उत्तर के लिए भी अंक दिए जाएँ।

18 **<u>शब्दार्थ -संबंधी</u>** इस प्रश्न में बच्चे उत्तर की क्रमसंख्या भी लिख सकते हैं। वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए **1** अंक। **$3 \times 1 = 3$**

(i) C धनम् (ii) D अन्यः (iii) D भ्रमराः (iv) B इन्द्रः (केवलं प्रश्नत्रयम्)

*****